

Trollhättans
Stad

Jordbruksmarkens värden i Trollhättans kommun

Hanna Johansson
Johanna Törnberg
Cecilia Corin
Henrik Stadig

Hushållningssällskapet Västra

Uppdraget

Uppdraget att ta fram rapporten togs av kommunstyrelsen våren 2022. Arbetet består av två delar, en kartfil med klassningen av jordbruksblocken och den här rapporten.

Hushållningssällskapet har upphandlats för att genomföra arbetet i samverkan med en intern arbetsgrupp med följande deltagare: TorBjörn Nilsson/KSF (projektledare), Frida Fredriksson/KSF, Andreas Oskarsson, Sigrid Brothén, Emelie Hassel och Aron Rebscher/SBF.

Till uppdraget har samtliga flygbilder levererats av Klas Norsén, Norsén Done View.

Författare av materialet är Hanna Johansson, Johanna Törnberg, Cecilia Corin och Henrik Stadig på Hushållningssällskapet Västra.

**Trollhättans
Stad**

Gårdhemsvägen 9
461 83 Trollhättan

Diarenr: KS 2023/00500
Juni 2023

Bakgrund

Denna rapport har tagits fram för att beskriva och värdera jordbruksmarken i Trollhättans kommun. Till rapporten hör ett kartmaterial inlagt i Trollhättans Stads GIS-kartsystem som visar vilka områden i kommunen som bedöms klassas som "brukningsvärd jordbruksmark", ett begrepp som anges i miljöbalken 3:4. Det framtagna kartmaterialet visar brukningsvärd jordbruksmark i tre klasser, med normala, höga och högsta brukningsvärden. De bakomliggande faktorerna för bedömningen kan ses i kartmaterialet.

Syftet med framtagande av rapporten och kartmaterialet är att få fram ett underlag som kan nyttjas i stadens arbete med översiktsplanering, detaljplanering och myndighetsarbete. Detta för att staden ska kunna fatta väl avvägda beslut. Rapporten innehåller även en beskrivning kring vad som menas med jordbruksmark och brukningsvärd jordbruksmark, samt möjligheten att utöka kommunens ytor med ny jordbruksmark. Vidare beskrivs jordbruksmarkens värden samt de mål och lagar som styr den fysiska planeringen kopplat till jordbruksmark. Även viktiga domslut som tydliggör tolkningen av miljöbalken anges. Vidare ges en historisk beskrivning av jordbrukets och jordbruksmarkens utveckling i Trollhättan från 1900-talets början. Ett avsnitt tar även upp Trollhättans självförsörjningsgrad.

Innehållsförteckning

Inledning

Värdering av jordbruksmarken i Trollhättan	7
Äldre värdering av jordbruksmark	7

Vad är jordbruksmark? 8

Definitioner 9

Åker	9
Betesmark	9
Förklaring av ett par andra begrepp	9
Blockdatabasen	10
Brukningsvärde	10

Jordbruksmarken i Trollhättans kommun 12

Var finns jordbruksmarken	13
Poängsättning av block med åkermark	14
Poängsättning av block med betesmarker	17
Faktorer som inte är med i poängsättningen	18
Begränsningar i poängsättningen	21
Andra faktorer som kan påverka brukningsvärdet men inte poängsatts	23
Andra värden i jordbruksmarken	25

Mål och lagar kring bevarande av jordbruksmark 26

Rättsutredning avseende 3 kap. 4 § MB 27

Inledning	27
Bakgrund	27
Brukningsvärd jordbruksmark	27
Rättspraxis	28
Väsentligt samhällsintresse och lokaliseringsprövning	30
Sammanfattning	32

Jordbruket i Trollhättan förr och nu 34

Historiskt perspektiv på jordbruksmarken i Trollhättan	35
Markanvändningem i Trollhättan	36
Lantbrukarna	42
Gårdsstruktur	42
Odlingen	43
Animalieproduktion	45

Trollhättans försörjningsgrad av livsmedel 46

Skördestatistik	47
Näringsberäkningar	48
Förändrade förutsättningar	49

Områdesbeskrivningar 51

Tunhemsslätten	52
Björke	52
Upphärad	52
Göta älvdal, Sjuntorp och Fors	53
Åsaka, Gärdhem och Velande	53
Skogsbygd i sydost och Lagmansered	54
Väster om älven	54

Lästips 55

Inledning

Värdering av jordbruksmarken i Trollhättan

Rapporten är en del av arbetet med att gradera brukningsvärde för jordbruksmark i Trollhättan. Till rapporten hör GIS-filen Brukningsvarde_jordbruksmark_Trollhättan.

I GIS-materialet finns jordbruksmarken i Trollhättan redovisad per jordbruksblock indelat i klass 1, 2 och 3 vilket motsvarar respektive normala brukningsvärden, höga brukningsvärden eller högsta brukningsvärden.

All jordbruksmark är brukningsvärd eftersom den idag brukas. Indelningen i olika klasser speglar i första hand hur värdefulla markerna är för produktionen. Andra värden av jordbruksmarken än brukningsvärden, såsom landskapsbild, sociala värden med flera bör alltid vara med i planeringsarbeten och diskuteras i rapporten, men är inte med i GIS-materialet.

Äldre värdering av jordbruksmark

En åkermarksgradering för produktionsvärdet gjordes för hela landet på 1971. Den är inte längre aktuell. Graderingen gjordes efter den tidens odlingsekonomi och är mycket grov i indelningen. Åkermarksgraderingen från 1971 klassade markerna från 1 till 10, där 10 var den bästa jorden. Jordarna i Trollhättans kommun återfanns i klasserna 3 och 4. De dominerande klasserna i landet var 2, 3 och 4.

Graderingen utgick från skördestatistik huvudsakligen för 1969 samt för 1968, där de uppgifterna fanns. Indelningen gjordes för stora delområden och utifrån deras genomsnittliga odlingsekonomi, där grödor med hög omsättning, som sockerbeter och potatis, gav stort utslag. Vallodling, som är avgörande i mjölk- och nötproduktion, räknades lågt. Variationen i produktionsvärdet inom områdena var stor. Ekonomin i olika former av jordbruksproduktion och grödor har förändrats mycket sedan 1971 år gradering gjordes.

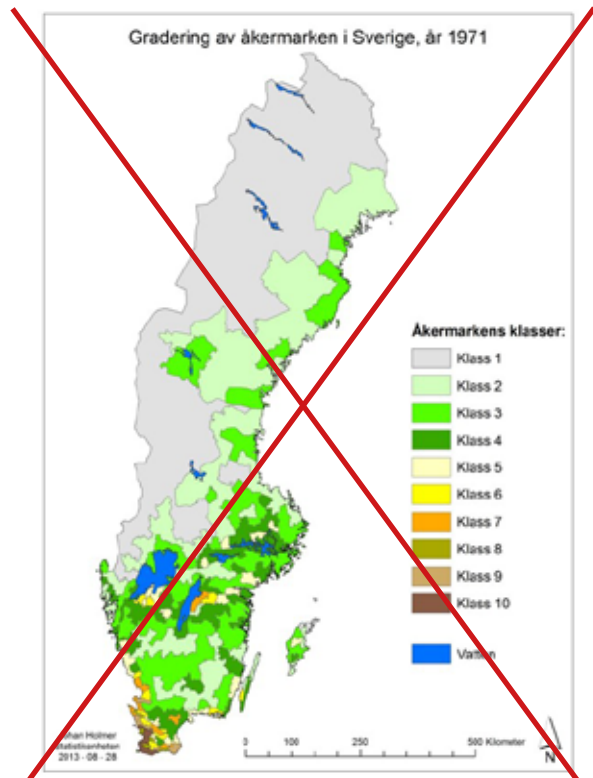

Bild 1. Gradering av jordbruksmark 1971. ej aktuell.

Vad är jordbruksmark?

Definitioner

Jordbruksmark består av åkermark och betesmark.

Åker

Markklassen åker står för den allra största delen av jordbruksmarken. Åkermark definieras som jordbruksmark som kan brukas med vanliga jordbruksmaskiner och jordbruksmetoder, det vill säga man kan plöja eller på annat sätt jordbearbeta marken. Åker är ett kulturarv från tidigare generationer som skapat möjligheterna att odla genom att en gång i tiden sänka sjöar, röja sten och växtlighet, dika marken, gödsla den, hålla oönskad växtlighet borta och på andra sätt underhålla åkern.

Åkermark med vall kan skördas eller betas. Bete på åkermark ska skiljas från betesmark. Det händer att åkermarker klassas om till betesmarker för att brukaren önskar det eller för att markerna blir allt svårare eller olönsamma att sköta som åkermark.

I Trollhättans kommun finns en variation i jordarter, från lätta enkelkornsjordar och rena mulljordar i lågliggande partier till tunga leror. Alla jordar går att odla, men teknik och grödor måste anpassas till förutsättningarna. Olika grödor trivs också olika bra i olika jordar. De lättare jordarna passar bra för potatis, medan höstvetete och till exempel kålväxter ofta avkastar bättre på lerjordarna.

Permanent gräsmark

I blockdatabasen finns en klassning av åkermark kallad "långliggande vall" eller "åkermark permanent gräsmark". Det handlar om åkrar där vall eller träda legat utan miljöstöd under minst fem år. Även vallar, dvs odlat gräs eller gräs-örtblandningar för hö, ensilage eller bete, som plöjts upp och såtts om direkt för att förnya vallen kan ha hamnat i den klassningen. I de fall en vall bryts och man något år odlar annan gröda kommer blocket klassas om till åker igen. I det här arbetet inkluderas begreppen "långliggande vall" och "åkermark permanent gräsmark" i definitionen åker.

Betesmark

Betesmark är mark som endast används för bete, dvs den plöjs inte och den ingår inte i gårdens växtföljd. Betesmark kan i olika sammanhang definieras mera detaljerat och utifrån naturvårdsperspektiv, användarperspektiv eller efter olika stödformer i definitioner som slätteräng, gräsfattiga marker, mosaikbetesmarker, alvarsmarker, skogsbeten och fäbodbeten, våtmarksbeten. I vissa sammanhang används begreppet naturbete för att skilja på naturbetesmarker och kultiverade betesmarker. I Trollhättans kommun är betesmarkerna naturbetesmarker, då traditionen med kultiverade betesmarker inte finns här. Betesmarker ska skiljas från marker där tamdjur betar och som sås eller gödslas då dessa är beten på åkermark. Enstaka år kan de betesmarker där det är praktiskt möjligt, putsas för att klara stödreglerna och för att förhindra uppslag av sly. Många betesmarker har varit betesmark med varierande inslag av buskar och träd i århundranden. Slätterängarna har nästan alla försvunnit och övergått till betesmark om de inte blivit skog.

En del av dagens betesmarker är gammal åkermark som varit för svåra att odla med modernare metoder.

Anledningarna till att åkern övergått till betesmark kan vara storleken, att marken är mycket brant eller blöt, eller att markerna inte nås av maskiner eller att markerna av andra orsaker varit svåra att bruka. Brukad, det vill säga betad, betesmark innebär också en möjlighet att få miljöstöd för marken om man har bete med tillräckligt många djur under minst de femåriga åtagandeperioder som jordbrukspolitiken hittills verkat under.

Årligen omklassas en del åkermark till betesmark. Även det omvända förekommer, om än mycket sällan, beroende på hur lantbrukaren ändrar brukandet eller på vad Jordbruksverkets inventeringar kommer fram till vid kontroll på plats.

Förklaring av ett par andra begrepp

Vall är gröda som odlas på åkermark. Den består av gräs och har ofta inblandning med olika klöverarter eller andra örter. Skörden tas till foder för djur som hö, ensilage eller bete.

Arrondering beskriver gårdens och åkrarnas belägenhet i förhållande till varandra. En god arrondering innebär att fältet eller fälten ligger väl samlade och/eller nära gårdscentra och därmed är lätta att nå med transporter och så vidare.

Blockdatabasen

Nästan all jordbruksmark finns i Jordbruksverkets blockdatabas, statens register över jordbruksmark som ingår i systemet för gårdsstöd till lantbruket. EU ställer krav på att blockdatabasen alltid ska vara uppdaterad och korrekt visa var jordbruksmarken i landet finns. Den som brukar mark aktivt kan årligen söka och få gårdsstöd för att marken odlas eller hålls i odlingsbart skick. Ansökan görs i det så kallade SAM, förkortning för samordnad ansökan om jordbrukarstöd.

I SAM kan sökanden också ansöka om olika miljöstöd för den verksamhet som drivs. Stöd för betesmark är ett av miljöstöden. Miljöstöden har större krav än gårdsstödet kring hur markerna sköts för att den sökande ska få utbetalningar.

Endast en mycket liten andel jordbruksmark saknas i blockdatabasen, oftast på grund av att ingen har sökt arealstöd eller miljöstöd för marken men ibland för att marken inte längre brukas. Under 2015 - 2018 uteslöts också vissa verksamheter som hade sin huvudsakliga inriktning på något annat än jordbruk, till exempel en viss storlek av hästverksamhet eller flygplatser, från möjligheten att få gårdsstöd och ett litet antal block försvann ur blockdatabasen i samband med detta.

Det finns också en del marker som ingen söker på, men som ändå brukas och sköts. För att ha en godkänd ansökan krävs att man

söker på minst 4 hektar och därmed går en del mindre gårdar miste om möjligheten att söka gårdsstöd. Ett litet antal markägare känner inte till stödmöjligheterna eller vill av olika anledningar inte söka stöd för sin mark. Marker som inte söks på försvinner efter några år ur Jordbruksverkets blockdatabas.

I Trollhättans kommun har vi hittat förhållandevis mycket sådan oblockad mark. I flera fall rör det sig om mark nära staden som används för hästverksamhet, men det finns också några större åkrar som av okänd anledning inte är med i blockdatabasen. Ungefär 120 hektar sådan mark har vi adderat i redovisningen av jordbruksmark i Trollhättan.

Blockens indelning i normala brukningsvärden, höga brukningsvärden och högsta brukningsvärden finns i den GIS-fil som levereras med den här rapporten. Det kan finnas ytterligare mark som kan klassas som jordbruksmark. Vid osäkerhet bör man alltid se marken på plats för att bedöma om det kan vara en jordbruksmark.

Jordbruksverkets blockdatabas förändras och uppdateras årligen. Nya block kommer till när vilande marker kommer in i stödsystemen och marker försvinner när de inte söks på under flera år eller när de tas ur jordbruksproduktion. Den karta som medföljer rapporten är baserad på blockkartan för 2021 med tillägg för de upphittade markerna.

Brukningvärde

All jordbruksmark i kartmaterialet som hör till rapporten är brukningsvärd. Eftersom marken idag används i någon form har marken ansetts som brukningsvärd och hållits öppen genom nuvarande produktion, eller i träda, för att möjliggöra framtida produktion på marken. Sämre marker har planterats igen eller tillåtits växa igen när de, i de förutsättningar som då rådde, inte ansetts brukningsvärda. Med ändrade politiska ambitioner eller ändrade ekonomiska förutsättningar kan mark som inte ansetts värd att bruka bli brukningsvärd igen.

Jordbruksverket skriver i sin vägledning för jordbruksmarkens värde (Värdering av jordbruksmark i planprocessen, John Andersson, 2021) om hur den ska hanteras i planprocesserna:

“För att jordbruksmark ska klassas som brukningsvärd krävs att marken har brukats i närtid och att den ska ingå i ett sammanhängande jordbrukslandskap som brukats. Det inte är markägaren som bestämmer om marken är brukningsvärd eller inte och mark som inte brukas på grund av olönsamma förhållanden kan ändå vara brukningsvärd med hänsyn till framtida behov. Via domarna i mark- och miljööverdomstolen vet vi att brukningsvärd jordbruksmark är mark som brukats i närtid. Vår tolkning är att det är mycket stor andel av åkermarken som då är brukningsvärd.”

Ändrade förutsättningar för samhällets livsmedelsförsörjning kan öka behovet av inhemsk eller lokal matproduktion. Inte minst de senare årens samhällsprövningar med pandemi och krig i Europa har aktualiserat frågan om hur man försörjer befolkningen med mat i händelse av kris. Ett klimat i förändring kommer ställa andra krav på odling och jordbruksproduktion. I februari 2023 startade arbetet med att se över den nationella Livsmedelsstrategin som först togs fram 2017.

Tillgång till jordbruksmark är den grundläggande faktorn om att vi ska kunna behålla eller öka livsmedelsproduktionen inom landet. Marken behöver också aktiva och kunniga förvaltare och brukare. Samhället behöver säkerställa att det finns lantbrukare och lantarbetare, med rätt utbildning och erfarenhet samt resurser i form av energi, maskiner och redskap som kan sköta markerna och det är viktigt att det finns en kontinuitet, då det tar tid att bygga upp kompetens. Teknikutvecklingen i jordbruket är snabb och kan ändra förutsättningarna för lantbruksföretagandet när det gäller både ekonomi och arbetsinsatser. Till exempel kan de fördelar nuvarande brukande har i form av stora fält

ändras snabbt, om eller när tekniken med många små autonoma enheter praktiskt och ekonomiskt kan klara av fältarbetena.

Bild 2. Nationell översikt av jordbruksmark utifrån Jordbruksverkets blockdatabas.

Jordbruksmarken i Trollhättans kommun

Var finns jordbruksmarken?

I kartmaterialet till denna rapport har cirka 120 ha som inte fanns i blockdatabasen lagts till. I Trollhättan finns därmed 10 431 hektar jordbruksmark, uppdelad på 9 684 hektar åker, 683 hektar betesmark och 64 ha övrig jordbruksmark. Våtmarker, restaureringsmarker och energiskog på åker är exempel på det som betecknas som övrig jordbruksmark. Ytterligare små arealer marker som är jordbruksmark kan finnas i kommunen.

Värdering av jordbruksmarken

Jordbruksmarken i Trollhättan har poängsatts för markernas brukningsvärde i dialog med kommunens tjänstepersoner. Grunden är Jordbruksverkets vägledning. Bedömningar om vilka faktorer som varit aktuella i Trollhättan har gjorts med Hushållningssällskapetets rådgivares kunskap och erfarenhet.

I Jordbruksverkets vägledningar har följande faktorer pekats ut som betydelsefulla för jordbruksmarkens värdering i brukningsvärde: data från blockdatabasen, ängs- och betesmarksinventeringen, exploatering av jordbruksmark, jordart, avkastning, dräneringsförhållanden, grön infrastruktur.

I värderingen finns data från blockdatabasen, ängs- och hagmarksinventeringen, avkastning och jordart med.

Exploatering av jordbruksmark tas upp i avsnittet om jordbruksmarkens utveckling. Dräneringsförhållanden är av mera tillfällig natur i jordbruksmarkens historia och kan snabbt förändras och är därför inte med i graderingen. Grön infrastruktur tas upp i andra arbeten i kommunen.

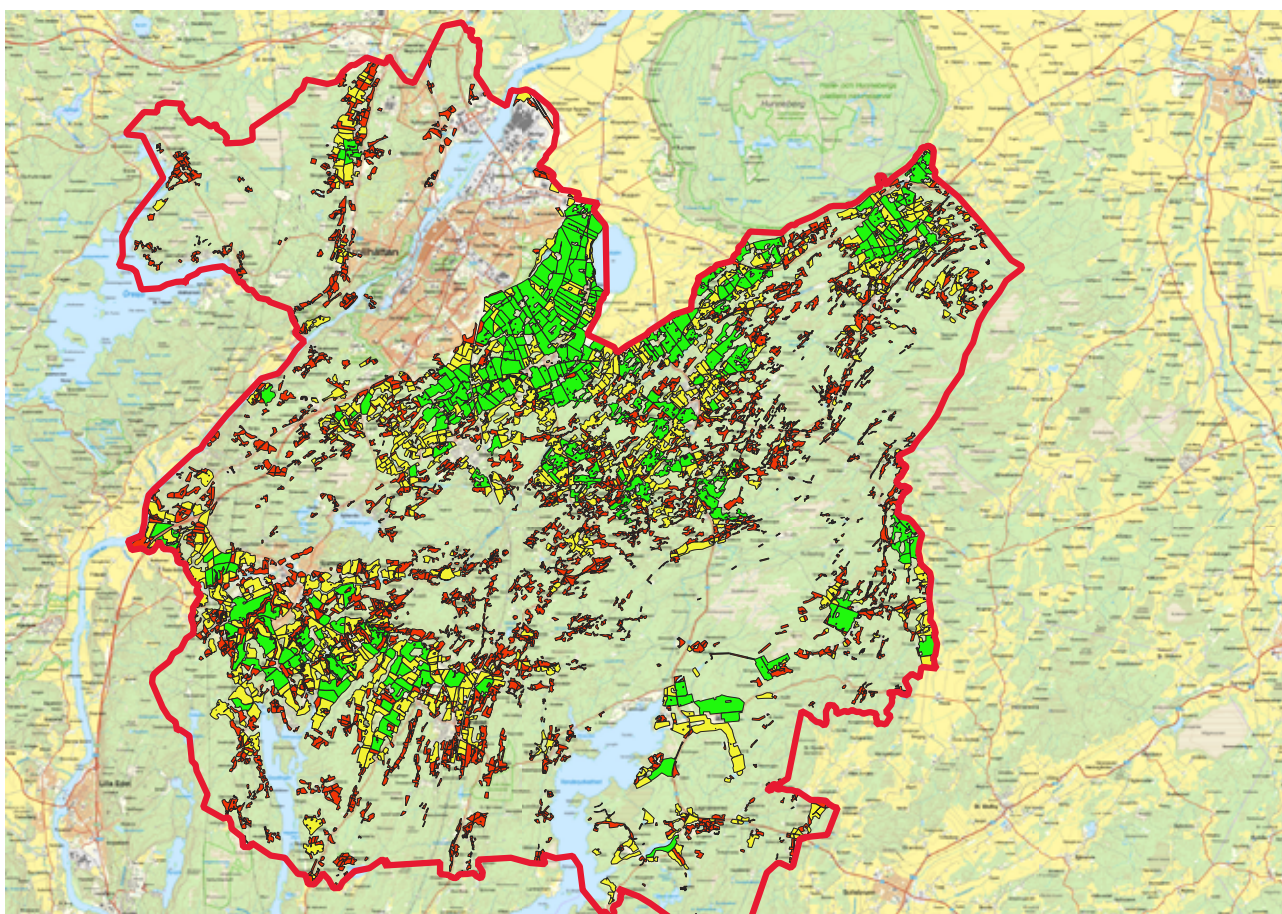

Bild 3. Jordbruksblocken i Trollhättan. Röda block med normala brukningsvärden, gula med höga brukningsvärden och gröna med högsta brukningsvärden.

Poängsättning av block med åkermark

Varje block har fått en poäng som är en summering av flera ingående faktorer. Högsta möjliga poäng är 12 och det lägsta är 4. Delpoängen för åkermark sätts för faktorer benämnda storlek, flikighet, summaarea, normskördeområde och jordart.

Den sammanlagda poängen ligger till grund för indelningen av brukningsvärdet i tre klasser, där en tredjedel av jordbruksmarkens areal återfinns i vardera klass. Block med poängen 4-8 har normala brukningsvärden, poäng 9 och 10 höga brukningsvärden och poängen 11 och 12 högsta brukningsvärden.

Samtliga ingående faktorer är delar som en lantbrukare tar i beaktande i beslut om marken ska köpas, arrenderas eller odlas. De speglar en del av hur attraktiv marken

är för aktivt brukande. Det finns ytterligare omständigheter som lantbrukare har med i värderingen om en mark är värd att bruka. Det kan vara företagsspecifika villkor, som att lantbruket behöver mera mark för foderproduktion eller för stallgödselspridning. Vilttryck, möjlighet att få använda ytterligare mark om jordägaren är nöjd med skötseln, samarbeten eller andra mera specifika frågor spelar också in.

I värderingen av Trollhättans jordbruksmark har vi dock endast tagit med faktorer som är oberoende av personliga eller enskilda företags skäl och som är långsiktiga. Av samma anledning har flera andra faktorer inte fått ligga till grund för poängsättningen.

FAKTOR	0 p	1 p	2 p	3 p
Storlek	-	Under 1 hektar	1-5 hektar	Över 5 hektar
Flikighet	-	Block med högsta tredjedelen flikighetstal	Block med flikighetstalen i mellanskiktet	Block över 10 ha och block med lägsta flikighetstal
Summaarea/ Arrondering	-	Högsta tredjedelen areal inom 500 meter	Mellersta tredjedelen än värdena för areal inom 500 meter	Högsta tredjedelen areal inom 500 meter
Normskördeområde	-	Området 1421	Området 1621	-
Kärrtorv	Kärrtorv mer än 40 % av blockets areal	Ej kärrtorv	-	-

Bild 4. Poängsättning för åkermarken i värderingen.

Storlek

En åkers storlek har stor betydelse för hur rationellt den kan brukas. Tiden för transport av maskiner blir lägre utslaget på den odlade arealen om fälten är större. Större block har också större avkastningspotential då andelen mark som utgör så kallad vändteg blir mindre.

Vändteg är det område längs åkerkanten som traktorer och redskap vänder på. På dessa områden sker ett större antal överfarter och jorden kommer att packas mera. I de allra flesta fall är det en nackdel och skörden på vändtegen blir lägre än i övriga fältet. Blocken är poängsatta efter storlek där block under ett hektar får 1 poäng, block i storleksintervallet 1-5 hektar får 2 poäng och block större än 5 ha får 3 poäng.

Flikighet

Flikigheten beskriver åkers form. En åker med jämna kanter och utan åkerholmar är mera rationell att bruka.

Bild 5. Två block med ungefär samma areal, men med stor skillnad i flikighet och därmed stor skillnad i hur man kan bruka dem rationellt.

Tid och bränslekostnader blir lägre per ytenhet om en mindre del av arealen behöver köras över för att få fältarbetena gjorda över hela ytan. Delar av fälten som måste köras över flera gånger kommer påverkas mera av maskinernas packande verkan och kanterna är också mer utsatta för inväxning av ogräs med mera. Dessa arealer kommer avkasta lägre än övriga delar av fältet.

Mindre fält berörs mera av flikighetens effekter. Fält som är större än tio hektar har direkt fått den högre poängen utan att flikigheten beaktats. För fälten med areal under 10 hektar har ett tal för flikigheten räknats ut och antalet block är indelat i tre delar. Den tredjedel av blocken som har lägst flikighetstal får poängen 3 och den tredjedel av blocken som har de högsta flikighetsvärden får 1 poäng. Flikigheten är beräknad som blockets omkrets² / arealen.

Summaarea

Blocken fått poäng utifrån hur mycket jordbruksmark som ligger inom en cirkel på 500 meter från blocket. Begreppet summaarea motsvarar närheten till ett möjligt brukningscentrum eller arronderingen.

Brukande av fält som ligger nära gården eller övriga fält sparar transporttid och kostnader. Brukningscentra kan flyttas och nya gårdscentra byggs ibland. Därför är blocken inte poängsatta efter var nuvarande gårdar ligger. Hänsyn har inte tagits till vägar eller hinder som kan skapa längre transporter.

Poängsättningen är summaarean, (summan jordbruksmark inom 500 meters cirkeln inklusive blockets egen areal), i tredjedelar av värdet. Poängen 1 har minst jordbruksmark runt det poängsatta blocket och poängen 3 har mest jordbruksmark i närheten. En tredjedel vardera av blocken får poängen 1, 2 respektive 3.

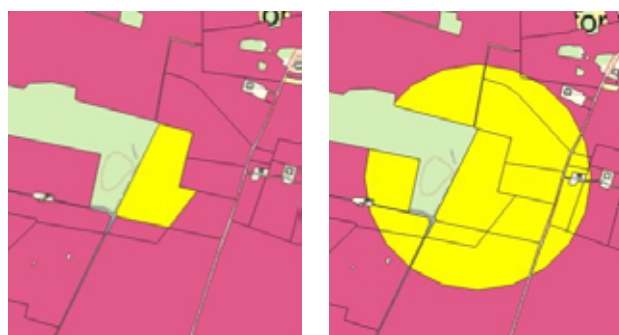

Bild 6. Bilderna visar hur det markerade blocket i första bilden fått sin areal för summaarea, eller arrondering, beräknad (gul cirkel)

Odlingsindex - skördeområden

I statistiken för jordbrukets skördar är landet indelat i skördeområden och för dessa beräknas normskördarna årligen. Beräkningen baseras på faktiska genomsnittsskördar och hänsyn görs inte till om skörden är konventionellt eller ekologiskt producerad. I Trollhättan finns två skördeområden där genomsnittet på skördenivåerna skiljer ungefär 10 %. Poängsättningen baseras på vilket skördeområde blocket ligger i. Två poäng för området som har högre normskördar och ett poäng för området med lägre normskörd.

2 - Normskördeområde 1621

1 - Normskördeområde 1421

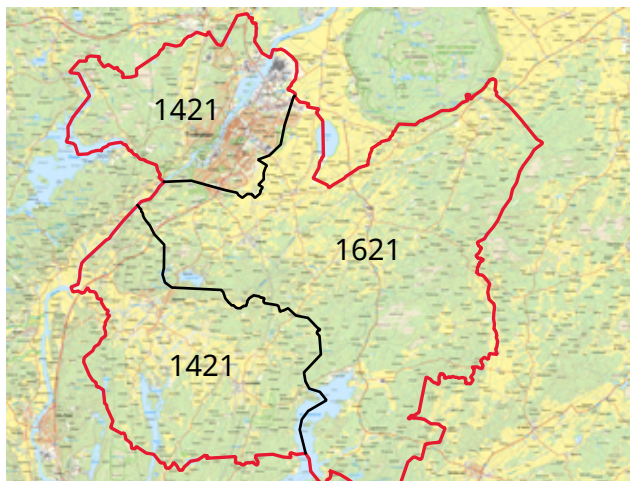

Bild 7. Normskördeområden i Trollhättans kommun

Jordart

Jordarten har stor betydelse för åkerns brukningsegenskaper. Lerjordar kan hålla mera vatten och näring än lättare jordar. Samtidigt kan de vara mera svårbrukade och är beroende av att alla arbeten i fält görs vid rätt tillfällen. Lättare jordar är lite mera förlåtande om arbeten inte görs vid rätt förhållanden, men kan vara mera känsliga för torka. Jordarnas mullhalt har stor betydelse för brukningsegenskaperna då högre mullhalter både gör lerjordarna mera lättbrukade och ökar de lättare jordarnas vattenhållande förmåga.

Jordens innehåll av mull är en historisk effekt av hur jorden först bildats och sedan påverkats av odling genom åren som jordbruksmark. I jordartskartorna från SGU finns mullhalter inte med om det inte handlar om rena mulljordar. Mulljordar innehåller minst 40 %

mull i viktsprocent. Jordar med lägre mullhalt definieras efter fördelningen av kornstorlekarna på det mineraliska innehållet med mullhalten som förled i jordartbeskrivningen. Exempel på vanliga jordar i området blir då "måttligt mullhaltig mellanlera", eller "mullrik lerig mo". När lantbrukare låter markkartera sina jordar brukar mullhalten analyseras. Markkarteringens analyser ger också svar på jordens växtnäringsinnehåll och pH-värden i jorden och den används som grund för att göra rätt insatser på varje fält när det kommer till kalkning och växtnäringsstillförsel. Analyssvaren i markkarteringen är lantbrukarens egendom.

Steniga jordar påverkar brukningsegenskaperna mycket. Det kostar arbete att ta bort sten och sten sliter på redskap och ökar risken för haverier. Steniga jordar kommer för överskådlig framtid fortsatt vara steniga. I Trollhättan förekommer sten i jorden på många, men begränsade ytor, ofta i bara små delar av fält. Vi har inte kunnat poängsätta blocken i Trollhättan efter stenighet. Man bör ändå ta hänsyn till om det är mycket sten i delar av fält vid till exempel bygglovsansökningar och värdera ner brukningsvärdet.

Eftersom olika grödor trivs bäst i olika jordarter och vi behöver odla flera olika växtslag har vi inte graderat jordarterna i brukningsvärdet, med ett undantag; kärrtorv som fått en lägre poängsättning av övriga jordarter. I Trollhättan finns en del områden med kärrtorv. Det är en form av mulljord, som kan vara svårbrukad, men som om den sköts rätt kan vara bördig då den naturligt levererar kväve. Som alla mulljordar riskerar man att odla bort kärrtorven om den brukas. Kärrtorv kan också vara svår att bruka då det ställer särskilda krav på både tillfällen och redskap vid bearbetning.

I Trollhättan ligger de flesta jordbruksmarkerna med kärrtorv låglänt i landskapet och översvämmas ofta. Majoriteten block med kärrtorv är gräsbevuxna och ligger som träda eller vall. Ett litet antal har omvandlats till våtmarker. Block med mer än 40 % av arealen klassad som kärrtorv har fått poängen 0. Övriga jordar har poängen 1.

Poängsättning av block med betesmark

Varje block har fått en poäng som är en summering av flera ingående faktorer. Högsta möjliga poäng är 12 och det lägsta är 4. För betesmarker har vi delpoäng för faktorerna klassning i ängs- och betesmarksinventeringen, hagens storlek, summaarea, normskördeområde och jordart.

Den sammanlagda poängen ligger till grund för indelningen av brukningsvärdet i tre klasser, där en tredjedel av jordbruksmarkens areal återfinns i vardera klass. Block med 4-8 p har normala brukningsvärden, 9 och 10 p höga brukningsvärden och 11 och 12 p högsta brukningsvärden.

Ängs- och hagmarksinventeringen

Blocken är poängsatta efter om de är med som aktiva i ängs- och hagmarksinventeringen 2004. Aktiva block i ängs- och hagmarksinventeringen klassas antingen som fullständigt inventerad mark eller restaurerbar mark.

Aktiva block får poängen 3 och de som inte är med eller klassats som ej aktuell mark får 0 p. Samhället har intresse av att bevara ängs- och betesmarker och under många år har underhåll av betesmarkerna genom betande djur och slåtter uppmuntrats med olika stöd och insatser. Block som finns i ängs- och hagmarksinventeringen kommer därför vara viktiga att hålla i hävd och kommer ges förutsättningar för att brukas och blir därmed mera brukningsvärda för lantbruket och livsmedelproduktionen även inom överskådlig framtid.

Nästan alla områden som är med i ängs- och hagmarksinventeringen 2004 men som idag inte är blockade i Jordbruksverkets blockdatabas är antingen igenväxta och inte längre godkända som betesmark.

FAKTOR	0 p	1 p	2 p	3 p
Ängs- & hagmarkinventeringen	Ej med i inventeringen eller klassade som ej aktuella	-	-	Klassade som aktiva eller restaurerbara
Hagearea	-	Tredjedelen med lägsta hagearea	Den tredjedel som har mittersta värdena för hagearean	Den tredjedel som har högsta arealen
Summaarea/ Arrondering	-	Lägsta tredjedelen areal inom 500 m	Mellersta tredjedelen	Högsta tredjedelen areal inom 500 m
Normskördeområde	-	Området 1421	Området 1621	-
Kärrtorv	Kärrtorv mer än 40 % av blockets areal	Ej kärrtorv	-	-

Bild 8. Poängsättningen för betesmarkerna.

Hagearea

Blocken med betesmark är inte alltid de samma som hagens areal eller yta. Blocken för betesmarker ligger indelade efter var det finns tillräcklig växtlighet för att det ska bedömas som fodervärde. Betesmarksblocken kan också ha en klassning som ligger till grund för vilka miljöstödd som kan sökas utifrån biologiska värden eller kulturmiljövärden, men det är endast block där sökande har ansökt om den högre miljöersättningen för höga biologiska eller kulturella värden, eller block som kontrollerats av myndigheten vid areal- eller stödkontroll i fält som har en klassning.

Lantbrukaren kan stängsla in större arealer än det enskilda blocket och ibland innefattar hagen flera närliggande block. Block som kan ingå i samma hage har identifierats via flygfoto och blockens sammanlagda areal har tilldelats samtliga block i hagen för att poängsättas likvärdigt. Den sammanlagda arealen ligger sedan till grund för poängsättningen i "hagearea". Poängsättningen är efter hageareans storlek och blocken delas upp i tre lika stora delar till antalet där de med minsta hagearean får poängen 1 och tredjedelen med högsta hagearea får poängen 3.

Summaarea

Summaarea är med på samma sätt som för poängsättningen av åkerblocken. En betesmark som ligger nära annan jordbruksmark eller gårdscentra innebär mera rationellt brukande med mindre tidsåtgång för tillsyn och skötsel.

Blocken har fått poäng utifrån hur mycket övrig jordbruksmark, inklusive blockets egen areal, som ligger inom en cirkel på 500 meter från blocket. Poängsättningen är summaarean i tredjedelar av värdet. Poängen 1 har minst jordbruksmark runt det poängsatta blocket och 3 har mest jordbruksmark i närheten. En tredjedel vardera av blocken får poängen 1, 2 respektive 3.

Odlingsindex - skördeområden

Även för betesmarkerna tar vi med odlingsindexet. För betesmarken uppskattas inte skörden på det enskilda betet, men betesmarkernas brukande beror också på möjligheterna att skörda foder i närheten för djuren. Normskördarna får därför påverka även betesmarkernas poängsättning.

Kärrtorv

Kärrtorv som jordart är även med i poängsättningen av betesmarken. Block med mer än 40 % kärrtorv i SGU:s markkarta får 0 poäng och mark utan kärrtorv får 1 poäng. För betesmarkerna innebär kärrtorv att marken ofta översvämmas, eller blir så vattenmättad att djur på bete skadar grässvålen. Betet på kärrtorven kan därmed inte användas under lika stor del av året som betesmarker på fastmarksjordar.

Faktorer som inte är med i poängsättningen

Miljöstöd för betesmarker

Lantbrukare kan söka stöd för betesmarkerna i SAM. Grundstödet är gårdsstöd, vilket ställer som krav att marken används som betesmark. Därtill kommer möjlighet att ha åtagande för minst femåriga perioder för miljöstöd för betesmarker. Dessa stöd kräver mera aktiv skötsel och det finns krav på att marken på hösten inte ska ha gammal förna eller obetade partier. Begränsningar i hur och när man får ha djuren på marken och om man får tillskottsutfodra är också kopplade till dessa miljöstöd.

Miljöstöden finns i två nivåer, där allmän skötsel kan sökas för de flesta betesmarker. För den högre nivån, särskild skötsel, krävs att markerna har högre biologiska värden eller kulturmiljövärden. De senare finns klassade av Jordbruksverket under förutsättning att någon sökt och fått så kallade åtgärdsplaner för marken.

Miljöstöden är frivilliga att söka. Uppgifterna om vilka marker som har eller har haft åtagande inom miljöersättningarna kan därför inte användas som underlag för att poängsätta betesmarkens kvalitet eller brukningsvärde, då enskilda markägares försiktighet eller företagets strategi spelar in när ansökningarna görs. Ängs- och hagmarksinventeringen är det underlag Jordbruksverket hänvisar till för värdering av jordbruksmark i planprocesser.

Fodervärde på betesmarker

Betesmarkerna är en viktig foderresurs i lantbruksföretaget. Det enskilda betesblockets kvalitet när det gäller att producera mycket foder kan inte poängsättas här. Förmågan beror på marktypen, floran och skötseln genom olika djurslag och betesstrategier. Stöd för betesmark utjämnar till viss mån olika storproduktion av foder från betesmarken.

Dräneringsförhållanden

I Jordbruksverkets anvisningar till bedömning av jordbruksmarkens värden har dräneringsmöjligheter definierats som viktig för brukningsvärdet.

I Trollhättan har vi inte tagit med dränering i poängsättningen. För dräneringsförhållanden finns två olika källor, fastighetstaxeringens uppgift om dräneringsförhållanden och förekomsten av markavvattningsföretag, som man kan finna i länsstyrelsens karttjänst. Ingen av dem är tillräckligt heltäckande eller konsekvent för att ligga till grund för värdering av brukningsvärdet eller jämförelse mellan olika marker.

I taxeringen har markägaren själv fått ange statusen på dräneringen och uppgiften ligger som ett av många underlag för fastighetstaxeringen. Där ett markavvattningsföretag finns registrerat vet man att flera fastigheter har en överenskommelse om hur den nödvändiga avvattningen från marken ska göras och vilken andel av kostnaderna som åligger

fastigheterna. Förekomsten av ett markavvattningsföretag säger inget om hur dräneringen på blocken fungerar.

Dräneringsstatus är en ögonblicksbild av marken. Marker kan nydräneras och dräneringarna kan snabbt försämrats om de inte underhålls. Vid planarbete är det viktigt att markavvattningsföretag identifieras och hänsyn tas till deras juridiska status och uppgift.

Grön infrastruktur

Grön infrastruktur finns inte med i poängsättningen av brukningsvärd jordbruksmark i Trollhättan. Grön infrastruktur finns med i andra underlag för planarbetet.

Exploatering av jordbruksmark

Exploatering av jordbruksmark finns inte med i poängsättningen för enskilda block. Jordbruksverket anger att den historiska

utvecklingen av exploaterad jordbruksmark i kommunen är en sak att ta hänsyn till i planarbetet.

På den korta tiden mellan 2010 och 2020 har den bebyggda arealen ökat 7,5 % från 3 600 hektar till 3 870 hektar i kommunen. Under samma period har jordbruksmarken minskat med 307 hektar eller med drygt 3 %. I riket har åkermarken minskat med 3,6 % eller drygt 95 000 hektar under samma period.

Bilden och arealuppgifterna nedan för Trollhättan säger inget om vilka marker som gått från en sorts mark till en annan, utan visar bara på hur de enskilda marksorternas areal förändrats under perioden. Det kan förekomma skillnader i hur mark bedömts mellan åren.

Arealer av olika typ 2010 -2020

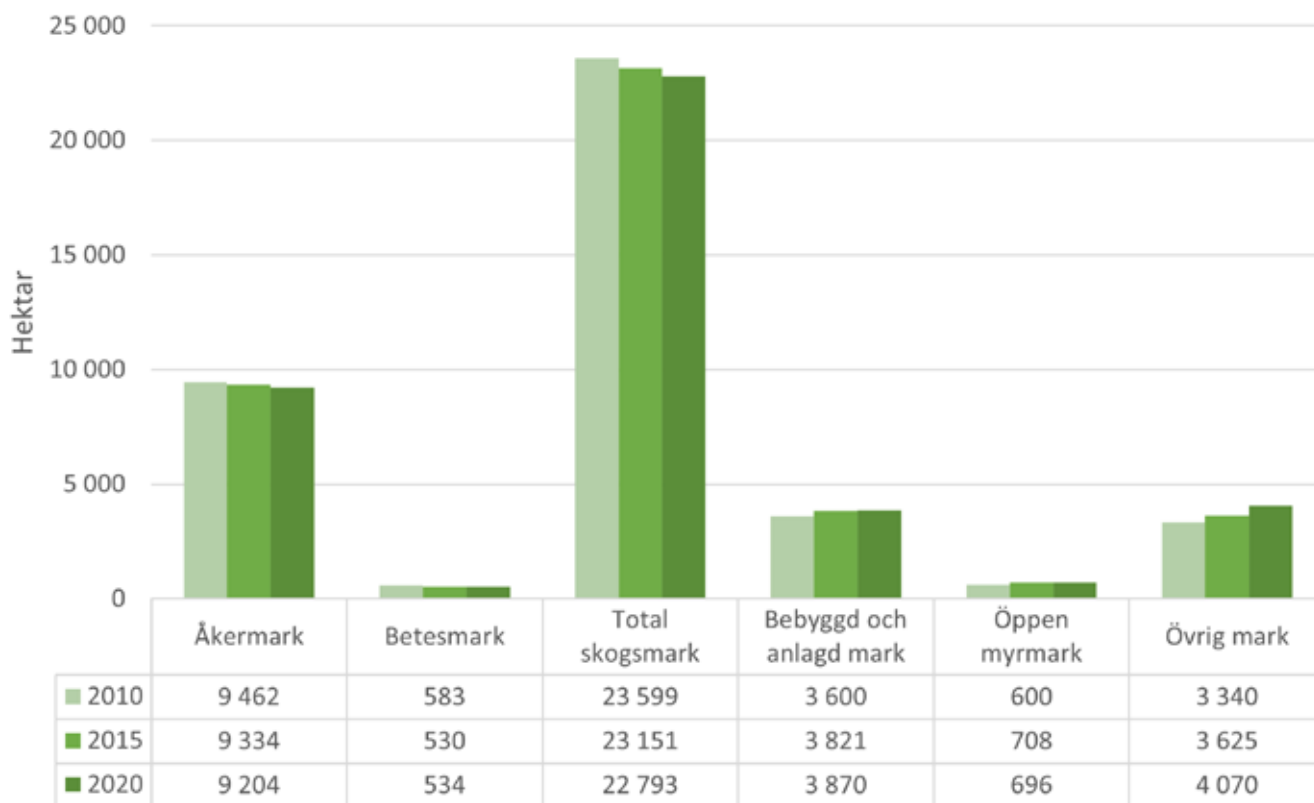

Bild 9. Illustration av hur arealen för olika marktyper i kommunen förändrats mellan 2010 och 2020.

Begränsningar i poängsättningen

Även om poängsättningen görs blockvis och därmed på en detaljerad geografisk nivå kan den inte alltid användas för hela ytan. Det kan också finnas mark som är att betrakta som jordbruksmark trots att den inte finns i kartmaterialet.

Små delar av block

Poängen för brukningsvärde har summerats per block. Ett block, eller ett fält, är inte helt lika över hela arealen. Gränserna för blocken är satta efter vad som begränsar jordbruksmarken i form av diken, vägar, fastighetsgränser osv. Ofta är gränserna naturliga. Men inom gränserna kan det vara skillnader i jordart, jordlagrets tjocklek och möjlighet till avvattning. På äldre kartor ser man att fälten ofta har varit indelade i mindre delar. De mindre fälten var indelade efter jordart och brukningsegenskaper.

Det moderna jordbruket med allt större maskiner har bidragit till att fälten lagts ihop till större enheter så att man kan jordbearbeta, så och sköta större fält vid samma tillfälle trots dess variationer i brukningsegenskaper som till exempel upptorkning och i jordarter. Inom ett block kan det därför finnas områden som inte har samma brukningsvärde som blocket har i den totala poängsättningen. Det kan vara ett mindre parti med tunt jordlager eller mycket sten och där skördarna aldrig blir bra men där området ändå fått följa med i brukningen. I en del fall kan brukningen av resten av fältet till och med bli effektivare om ett mindre område, som en "vik" till exempel, tas bort. För mindre delar av blocken behöver man göra besiktning på plats för att bedöma brukningsvärdet på den aktuella delen av blocket.

Mark som inte finns med i kartunderlaget

Trots försök att få med all mark som är jordbruksmark i kartfilerna kan det finnas mark som inte hittats och som ändå är jordbruksmark. Det gäller främst mindre marker. De bör ses och bedömas på plats för att avgöra om det kan utgöra brukningsvärd jordbruksmark utifrån Jordbruksverkets definition.

I Jordbruksverkets kontrollinstruktioner från 2015 beskrivs vad som kan klassas som åkermark ur perspektivet vad som är godkänt för gårdsstöd. Gårdsstöd utbetalas endast för mark som är sökt för och som är jordbruksmark. Utgångspunkten för vad som är åkermark i kontrollanvisningen är utformad så att man ska kunna utesluta det som inte är jordbruksmark det aktuella året. För en bedömning om det handlar om brukningsvärd jordbruksmark krävs en längre tidshorisont, men beskrivningen kan ändå ge vägledning. I kontrollinstruktionen är jordbruksmark som lantbrukaren huvudsakligen använder till jordbruksverksamhet, det vill säga produktion av jordbruksprodukter eller skötsel för att bevara marken som jordbruksmark.

Åkermark beskrivs som jordbruksmark som används för växtodling eller som hålls i ett sådant tillstånd att den kan användas för växtodling. Marken ska kunna användas utan någon särskild förberedande åtgärd annat än användande av gängse jordbruksmetoder och jordbruksmaskiner. Marken ska kunna användas för växtodling varje år. Undantag kan göras för ett enskilt år om det finns särskilda omständigheter.

Vidare står det: *"Mark som används för annan verksamhet än för jordbruksverksamhet och där den verksamheten uppenbarligen begränsar möjligheten att bedriva jordbruksverksamhet är inte jordbruksmark och ska inte ingå i blockdatabasen. Sådant mark ger varken rätt till gårdsstöd eller miljöersättning. Exempel på sådan verksamhet kan vara en golfbana, camping eller parkering. Andra exempel på mark som inte ger rätt till ersättning men som är vanligt förekommande i eller i anslutning till jordbruksmark är tomtmark, skog, permanenta upplag, vägar och byggnader. Annan verksamhet än jordbruksverksamhet kan vara tillåten om den bedrivs under en begränsad period, så att den i praktiken inte påverkar möjligheterna till jordbruksverksamhet (som till exempel plats för tillfällig tävling/marknad eller tillfälligt upplag) eller när den pågår utanför odlings- och betessäsongs (till exempel en skidbacke)."*

Betesmark definieras i samma kontrollinstruktion så här: "Ett jordbruksskifte som inte är åkermark och som sköts med bete, avslagning eller putsning samt är bevuxet med gräs, örter eller hävdad ljung som är dugligt som foder." För att få gårdsstöd ska betesmarken också ha använts under den senaste tvåårsperioden.

Jordbruksmark som fallit ur stödsystemet och inte längre är aktiva block eller tas bort som block kan godkännas igen om de kommer i skick och brukas och kommer då godkännas av Jordbruksverket som jordbruksmark ur stödsynpunkt.

Andra faktorer som kan påverka brukningsvärdet men som inte poängsatts

Poängsättningen av blocken har ett långsiktigt perspektiv och faktorerna i poängsättningen är valda för att de inte förväntas förändras nämnvärt inom överskådlig tid. Det finns dock en mängd andra faktorer som påverkar hur gärna en lantbrukare vill arrendera, köpa eller bruka en mark som alla är mera av en ögonblicksbild i jordbruksmarkens historia.

Växtnäringsstatus och kalkstatus

Markens pH-värde och innehåll av växttillgängliga näringsämnen är viktiga för markens förmåga att producera höga skördar. Markens förmåga att leverera växtnäring beror på pH-värde och en kombination av historisk växtnäringstillförsel och jordart. pH-värden kan justeras genom kalkning.

På några år, eller ibland några decennier, kan de flesta jordar både bli bättre eller sämre i dessa avseenden beroende på hur de odlas. Att odla en jord med sämre status kräver större insatser och det blir därmed dyrare. På kort sikt är därför jordar med sämre pH-status eller växtnäringsstatus mindre brukningsvärda, men egenskaperna kan ändras så fort att de inte är relevanta för jordbruksmarkens brukningsvärde på längre sikt.

Vilttryck

Skadorna av vilt är stora på riksplanet och stora områden av Trollhättan har högt vilttryck. På riksnivå orsakar viltets skadade skördenedsättningar motsvarande drygt en miljon svenskars spannmålskonsumtion. Då är bara skador i verkligt odlade grödor uppskattade.

I områden med högt vilttryck är det stora arealer som aldrig blir sådda, då brukaren på grund av vilttrycket inte kan förvänta sig att ta en skörd som betalar insatserna. Eftersom viltbestånden inte är konstanta och rör sig både i geografi, i antal och arter har de inte poängsatts. Viltskador är också att betrakta som ögonblicksbild i jordbruksmarkens historia, men spelar stor roll för den enskilde lantbrukarens odlingsekonomi och är därmed

av stor betydelse för möjligheten att odla vissa marker.

Infrastruktur

Infrastruktur i form av vägar som skär av fält, är besvärliga att ta sig fram på med traktorer och redskap eller tvingar fram omvägar för att nå enskilda skiften samt nedgrävd infrastruktur kan göra fält mindre attraktiva att bruka. Vägar får anses som ett mellanting i jordbruksmarkens historia. Vägar kan flyttas, men hårdgjord mark blir aldrig åkermark igen.

Nedgrävda ledningar och rör ska inte påverka brukandet, men det kan hindra investeringar i jordbruket och det kommer bli tillfällen då de behöver ses över och ställvis grävas upp. Det är ofta negativt för jorden och brukningen. Hur negativt infrastrukturen inverkar på möjligheten att bruka olika jordbruksmarker beror också på brukningsform och var brukningscentra är beläget. Infrastruktur har inte poängsatts för brukningsvärden i detta arbete.

Lantbruksföretagets utveckling

Lantbrukets utveckling spelar stor roll för hur mycket mark som brukas. Förutom utifrån kommande faktorer som ekonomi och regelverk för jordbruket spelar de enskilda företagens utveckling stor roll för hur gärna mark brukas. Det kan vara ökning av djurproduktion som kräver både större areal för foderproduktion och stallgödselspridning eller ett växande företag där maskinparken kan utnyttjas på effektivaste sätt med tillgång till ytterligare mark.

Det är inte ovanligt att lantbrukare i ett område sporrar varandra. Det finns flera exempel på andra områden i länet där marker som efter att i många år odlats extensivt snabbt har blivit mera eftertraktade då flera expanderande lantbrukare i området söker mera mark att odla.

Ägandeförhållanden

Vem som äger marken har stor betydelse för hur den brukas – eller inte brukas. Ägare eller ägarkonstellationer som behåller mark för eventuell annan framtida användning eller lånar ut marken på kortsiktiga villkor bidrar ofta att marken inte underhålls på det sätt som krävs för att behålla en god status. Dräneringen försämras eller finns inte, skogen växer in mot fälten och marken försuras. Även denna misskötsel är en ögonblicksbild i jordbruksmarkens historia. Med rätt insatser blir marken på några år lika brukningsvärd som om den skötts hela tiden.

Ekologisk certifiering

Om marken är ekologiskt odlad eller inte spelar ingen roll för brukningsvärdet, trots att ekologiskt certifierad mark i vissa sammanhang anses ha högre värde. En åkermark når statusen ekologisk certifiering redan när den anslutits till ett certifieringsorgan och reglerna för den ekologiska produktionen följts under två omställningsår.

Andra värden i jordbruksmarken

Ekosystemtjänster och biologisk mångfald

Jordbruksmarkernas viktigaste ekotjänst är matproduktion. Betesdjuren ger oss mat från marker som inte kan odlas och varifrån vi annars inte skulle få några livsmedel. Möjligheten att mer eller mindre långvarigt lagra in eller behålla kol genom sin mullhalt har blivit en alltmer uppmärksammas ekosystemtjänst som både åkermark och betesmark bidrar med när de hävdas och sköts på rätt sätt.

Jordbruksmarkerna fungerar också mera lokalt som temperaturutjämnare och buffrar till viss mån vatten vid kraftiga regn. Åkrar och beten bidrar till bevarandet av mindre biotoper, som skogsbyn, solbelysta diken och gräsvallar, stenrösen med mera som är viktiga för den biologiska mångfalden och bevarandet av många livsformer som behövs för ett stabilt ekosystem. Många betesmarker har också en stor artrikedom och är mycket viktiga för mångfalden och de ekologiska systemens robusthet.

Pedagogiska värden och sociala värden

Värdet av öppna marker för rekreation och välmående är stort och numera väldokumenterat. Det gäller oavsett om man passerar tillfälligt som turist eller rör sig dagligen i landskapet. Aktivt jordbruk nära samhällen och boenden är viktiga för allmänhetens kunskap och förståelse för var vår mat kommer ifrån. Ett synligt jordbruk blir en del av samhället och näringslivet.

I Jordbruksverkets skrift Kommunens arbete med jordbruksmarkens värden – ett stödverktyg föreslås högre värdering av jordbruksmark inom en radie på 10 km från större tätorter. De tätortsnära jordbruksmarkerna har viktiga pedagogiska värden och man ser också att intresset för egen odling och närproducerad mat ökar.

Med närheten till jordbruksmark för tätortens innevanare ökar möjligheten att odla för eget behov och möjligheterna röra sig i ett landskap där mat produceras så att förståelsen för matens ursprung kan bibehållas. Det extra värdet för tätortsnära jordbruksmark är inte poängsatt och finns inte med i klasserna för brukningsvärd jordbruksmark i Trollhättan.

Mål och lagar kring bevarande av jordbruksmark

Rättsutredning avseende 3 kap. 4 § MB

Av Johanna Törnberg, jurist på Hushållningssällskapet Juridik AB

Inledning

När jordbruksmark tas i anspråk vid exempelvis exploatering ska en bedömning utifrån Miljöbalkens bestämmelser göras. För jordbruksmark finns ett särskilt skydd genom 3 kap. 4 § MB som innebär att brukningsvärd jordbruksmark endast får tas i anspråk under vissa förutsättningar.

Nedan följer en rättsutredning avseende vilken mark som omfattas av 3 kap. 4 § MB och när det är tillåtet att ta sådan mark i anspråk för exempelvis exploatering.

Bakgrund

Miljöbalken (1998:808)(MB) infördes i svensk lagstiftning den 11 juni 1998. Syftet med MB är att nuvarande och kommande generationer ska tillförsäkras en hälsosam och god miljö. Människan har rätt att förändra och bruka naturen samtidigt som det är av betydelse att detta görs med ett ansvar för att förvalta naturen väl.¹ Svenskt jordbruk är av nationell betydelse och därför skyddat genom lag. Jordbruksmarken anses vara en begränsad resurs som bland annat är av betydelse för livsmedelsförsörjningen i landet.²

I 3 kap. MB finns grundläggande bestämmelser för hushållning med mark- och vattenområden. Bestämmelserna är i första hand avvägningsregler för situationer då samhället har väsentliga intressen att bevaka från markpolitiska utgångspunkter. Genom bestämmelserna i 3 kap. MB redovisas vilka intressen som har särskild betydelse för sam-

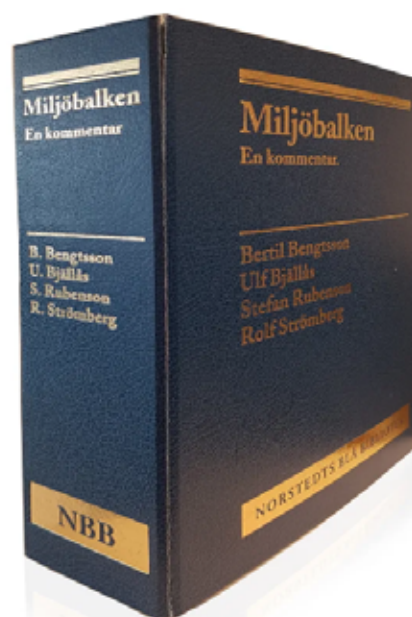
hällsutvecklingen och som ska ges försteg framför andra intressen när markanvändningsfrågor ska avgöras.³

MB gäller även parallellt med annan lagstiftning.⁴ Det innebär att den tillämpas parallellt med exempelvis Plan- och bygglagen (1987:10)(PBL) och Väglagen (1971:948).⁵ Myndigheterna ska vid arbetet med planläggning och byggnation beakta allmänna och enskilda intressen i enlighet med tillämpliga lagrum.⁶

När jordbruksmark ska tas i anspråk för exempelvis exploatering ska det ske i enlighet med 3 kap. 4 § MB. Nedan följer en rättsutredning avseende tillämpningen av 3 kap. 4 § MB.

Brukningvärd jordbruksmark

Vid en rättslig prövning av 3 kap. 4 § MB ser man i första hand till om den mark som tas i anspråk anses vara brukningvärd jordbruksmark. Det är alltså endast sådan mark som anses vara brukningvärd jordbruksmark som omfattas av bestämmelsen.

¹ 1 kap. 1 § MB.

² Prop. 1985/86:3, s. 53.

³ Prop. 1997/98:45 s. 29 Del 2.

⁴ 1 kap. 3 § MB.

⁵ Rubenson, Miljöbalk (1998:808), kommentaren till 1 kap 3 §, Juno.

⁶ 2 kap. 1 § PBL.

Det framgår dock inte vad brukningsvärd jordbruksmark är och ledning får därför sökas genom förarbeten och rättspraxis.

Jordbruksmark har ett betydelsefullt naturvärde som genom exploatering och andra ingrepp i miljön kan gå förlorat.⁸ Genom 3 kap. 4 § MB vägs brukningsvärd jordbruksmark mot bebyggelse och exploatering.

Av förarbeten framgår det att brukningsvärd jordbruksmark innebär att marken med hänsyn till läge, beskaffenhet och övriga förutsättningar är lämplig för jordbruksproduktion.⁹ Genom rättspraxis har det konstaterats att markens geografiska läge, dess storlek och avgränsningar påverkar bedömningen av om marken anses vara brukningsvärd jordbruksmark. Genom rättspraxis har det vidare konstaterats att hänsyn bör tas till hur marken har klassificerats och markens kvalitet för biologisk produktion.¹⁰ Nedan följer några rättsfall där mark- och miljööverdomstolen har tagit ställning till vad som anses vara brukningsvärd jordbruksmark utifrån omständigheterna i de enskilda fallen.

Rättspraxis

Bakgrund

Rättspraxis visar hur domstolarna tillämpar en lag i praktiken genom olika rättsfall. För tillämpningen av 3 kap. 4 § MB är Mark- och miljödomstolen första instans. Mark- och miljödomstolens avgörande kan överklagas till Mark- och miljööverdomstolen vid Svea hovrätt. Mark- och miljööverdomstolens avgöranden kan överklagas till Högsta domstolen.

Avgöranden från Högsta domstolen är prejudicerande. Det innebär att lägre instanser uppfattar prejudikaten som mer eller mindre bindande vid liknande rättsfrågor. Avgöranden från Mark- och miljööverdomstolen tillämpas vägledande.

⁷ 1 kap. 1 § MB.

⁸ Prop. 1985/86:3, s. 53.

⁹ Prop. 1997/98:45 s. 29 Del 2.

¹⁰ 1 kap. 3 § MB.

Brukningvärd jordbruksmark

I MÖD P 4087-15 hade en kommun lämnat positivt förhandsbesked för nybyggnation av bostadshus. Grannfastighetens ägare överklagade beslutet till Mark- och miljööverdomstolen.

Domstolen gjorde bedömningen att marken på den aktuella platsen utgjorde brukningsvärd jordbruksmark enligt definitionen i 3 kap. 4 § MB. Av kommunens översiktsplan framgick det att området var avsett för jordbruk/annan öppen mark. I målet konstaterade domstolen att jordbruksmark avsåg sådan åkermark och kultiverad betesmark som ingick i en fastighet som var taxerad som jordbruksfastighet. Den aktuella marken användes för bete och hade tidigare röjts, vilket var förutsättningar för att marken skulle anses vara jordbruksmark. Jordbruksverket hade vidare klassificerat marken som brukningsvärd eftersom marken hade hög bördighet. Domstolen bedömde att marken utgjorde brukningsvärd jordbruksmark i enlighet med definitionen i 3 kap. 4 § MB. Byggnationen beviljades därför inte.

3 KAP. 4 § MB

*"Brukingsvärd jordbruksmark får tas i anspråk för bebyggelse eller anläggningar endast om det behövs för att tillgodose väsentliga samhällsintressen och detta behov inte kan tillgodoses på ett från allmän synpunkt tillfredsställande sätt genom att annan mark tas i anspråk."*⁷

Inte brukningsvärd jordbruksmark

I MÖD 2019:7 hade en kommun beviljat bygglov för nybyggnation av bostadshus i samband med en avstyckning. Lantmäteriet framförde att fastigheten, som var taxerad som lantbruksfastighet, var en bostadsfastighet med möjlighet till odling och mindre djurhållning. Kommunens beslut om beviljat bygglov överklagades av grannfastigheten och ärendet avgjordes av Mark- och miljööverdomstolen. Mark- och miljööverdomstolen höll syn på den aktuella platsen inför domstolens beslut.

Domstolen konstaterade att området för byggnationen inte var belägen på brukningsvärd jordbruksmark enligt definitionen i 3 kap. 4 § MB. Marken var förvisso utpekad som jord- och skogsbruksmark i kommunens översiktsplan. Men med beaktande av områdets läge, markens beskaffenhet och förhållandena i övrigt bedömde domstolen att marken inte var brukningsvärd jordbruksmark. På en tio-gradig skala ansågs markens brukningsvärde efter uppgifter vara runt fyra. Ytterligare faktorer som domstolen tog hänsyn till var markens kvalitet för biologisk produktion, markens klassificering och dess arronderingsförhållanden. Platsen var belägen i utkanten av ett jordbruksmarksområde och området bestod av ett tunt jordlager. Det framkom vidare att det förekom berg i dagen i anslutning till platsen. Bestämmelsen i 3 kap. 4 § MB ansågs inte vara tillämplig och domstolen konstaterade att det inte fanns några ytterligare hinder mot det meddelade bygglovet. Byggnationen beviljades.¹¹

I MÖD 2022:20 hade en kommun gett förhandsbesked för nybyggnation av enbostads- och garage. Kommunens beslut överklagades och ärendet avgjordes i Mark- och miljööverdomstolen. Mark- och miljööverdomstolen konstaterade att marken inte ansågs vara brukningsvärd jordbruksmark. Mark- och miljööverdomstolen tog bland annat hänsyn till följande faktorer vid bedömningen.

Bostadshuset med garage skulle placeras på ett obebyggt skifte om ca 0,5 hektar. Fastigheten var taxerad som lantbruksenhet. Skiftet var avgränsat i alla väderstreck och omgavs av bostadsfastigheter, skog och en enskild väg. Skiftet ansågs vidare väl litet för att lämpa sig för ett rationellt jordbruk med dagens storskaliga metoder. Vid bedömningen har domstolen tagit hänsyn till markens geografiska läge och beskaffenheten av det jordbruksföretag till vilket marken hör eller kan komma att höra. Vid en samlad bedöm-

ning ansåg Mark- och miljööverdomstolen inte att marken var brukningsvärd jordbruksmark. Marken fick därför bebyggas. Mark- och miljööverdomstolen lyfte dock det långsiktiga perspektivet och framförde att frågan borde prövas av Högsta domstolen. Avgörandet överklagades till Högsta domstolen men fick inte prövningstillstånd.

Fastighetstaxeringens betydelse

Tidigare hade Mark- och miljööverdomstolen konstaterat att begreppet brukningsvärd jordbruksmark i 3 kap. 4 § MB hade samma betydelse som i föregående Lag (1979:425) om skötsel av jordbruksmark.¹² Det innebar att det fanns ett krav på att fastigheten skulle vara taxerad som lantbruksenhet för att omfattas av bestämmelsen.¹³ Vid ett senare avgörande har domstolen ändrat inställning till fastighetstaxeringens betydelse vid bedömningen.

Mark- och miljööverdomstolen konstaterade att fastighetstaxeringen inte var avgörande vid bedömningen av om 3 kap. 4 § MB var tillämplig. I det aktuella målet var den berörda marken belägen på en fastighet som var taxerad som bebyggd småhusenhet. Domstolen framförde att hänsyn främst skulle tas till markens läge, dess beskaffenhet och övriga omständigheter. Domstolen uteslöt dock inte att fastighetstaxeringen var en omständighet som skulle beaktas. Domstolen framförde vidare att den markanvändning som framgick av ett fastighetsbildningsbeslut inte heller var avgörande för om 3 kap. 4 § MB är tillämplig.¹⁴

Jordbruksmark som tas ur produktion

Markägare kan hos Länsstyrelsen ansöka om att jordbruksmark ska tas ur produktion. Mark- och Miljööverdomstolen har genom praxis konstaterat att en sådan åtgärd inte påverkar bedömningen av om marken anses vara brukningsvärd jordbruksmark. Åtgärden ansågs vara av rent administrativ karaktär.

¹¹ MÖD 2019:7.

¹² MÖD 2019:7.

¹³ Se MÖD P 10815-17 och MÖD P 11097-17.

Domstolen har vidare genom praxis konstaterat att det inte är av betydelse för bedömning om marken för närvarande inte behövs för livsmedelsförsörjningen.¹⁵

Väsentligt samhällsintresse och lokaliseringsprövning

Vad är väsentliga samhällsintressen och hur prövas lokaliseringsvillkoret?

Brukningsvärd jordbruksmark får endast tas i anspråk om det behövs för att *"tillgodose väsentliga samhällsintressen och detta behov inte kan tillgodoses på ett från allmän synpunkt tillfredsställande sätt genom att annan mark tas i anspråk"*.¹⁶ Det är således endast väsentliga samhällsintressen som kan motivera avsteg från 3 kap. 4 § MB.¹⁷

Exempel på väsentliga samhällsintressen kan vara bostadsförsörjningsbehovet och intresset av att kunna lokalisera bostäder och arbetsplatser nära varandra. Väsentliga samhällsintressen kan även vara att skapa väl fungerande och lämpliga tekniska försörjningssystem samt att säkerställa viktiga rekreationsintressen.¹⁸

Om den tilltänkta åtgärden tillgodoser ett väsentligt samhällsintresse så ska byggnationen eller anläggningen även prövas mot alternativa lokaliseringar. Den alternativa lokaliseringen anses vara tillfredsställande om den är *"fullt godtagbar från samhällssynpunkt och att den är tekniskt och funktionellt lämplig samt ekonomiskt rimlig"*.¹⁹ När inte annan mark finns att tillgå för samhällsutbyggnad är det av betydelse att ingreppet sker med en så begränsad inverkan som möjligt på jordbruket.²⁰ Den mark som har den bästa biologiska produktionsförmågan bör i första hand undantas från exploatering.

Mark- och miljööverdomstolen har framfört att det krävs konkret utredning som visar att det aktuella behovet inte kan tillgodoses på annan mark.²² Det bör noteras att det tydligt framgår av propositionen att det är av betydelse vid planarbetet att tillvarata en långsiktigt god resurshållning för jordbruket.²³

Översiktsplanen kan fungera styrande vid etableringar inom en kommun. Översiktsplanen kan vara ett hjälpmedel för att på ett strukturerat sätt arbeta med avvägningsfrågorna. Däremot har Mark- och miljööverdomstolen genom praxis konstaterat att en kommunal översiktsplan inte är bindande vid lokaliseringsprövningen.²⁴

Prop. 1985/86:3, s. 54

I de fall kommunerna anser sig tvungade att ta skyddsvärd jordbruksmark i anspråk för exploatering bör kommunen:

"...i översiktsplanen redovisa de alternativa utbyggnadsområden som har studerats och även belysa konsekvenserna från allmän synpunkt av de olika alternativen.

*Om exploateringen berör större sammanhängande jordbruksbygder och jordbruksmark av hög kvalitet, kan det vara nödvändigt att också redovisa möjligheterna till alternativ lokalisering till annan del av den berörda kommunen eller regionen..."*²¹

Praxis till stöd för när bebyggelse inte varit tillåten

I MÖD P 624-21 hade en fastighetsägare ansökt om förhandsbesked för uppförande av ett enbostadshus. Marken som skulle tas i anspråk var betesmark som ansågs vara bruksvärd jordbruksmark. Bebyggelsen

¹⁴ MÖD 2020:10.

¹⁵ MÖD 2017:17.

¹⁶ 3 kap. 4 § MB.

¹⁷ MÖD P 4087-15.

¹⁸ Prop. 1985/86:3, s. 53.

¹⁹ Michanek, Miljöbalk (1998:808), kommentaren till 3 kap. 4 §, Juno.

²⁰ Prop. 1985/86:3, s. 53.

²¹ Prop. 1985/86:3, s. 54.

ansågs inte tillgodose ett väsentligt samhällsintresse. Det allmänna intresset av att bevara brukningsvärd jordbruksmark ansågs väga tyngre än det enskilda intresset. Bebyggelsen var därför inte tillåten.

I MÖD P 6420-21 hade en fastighetsägare ansökt om förhandsbesked för uppförande av två enbostadshus. Marken som skulle tas i anspråk ansågs vara brukningsvärd jordbruksmark. Av översiktsplanen framgick det att ny bebyggelse på landsbygden skulle lokaliseras till bland annat tomtplatser som tidigare hade nyttjats eller i anslutning till befintliga byggnader. Domstolen konstaterade att uppförande av två enbostadshus inte kunde anses vara ett sådant väsentligt samhällsintresse som inte kunde tillgodoses genom att annan mark togs i anspråk.

I MÖD 2017:17 hade en fastighetsägare ansökt om förhandsbesked för uppförande av tre enbostadshus. Den mark som skulle tas i anspråk var brukningsvärd jordbruksmark. Av översiktsplanen framgick det att det var av värde att bevara jordbruksmark och ett öppet odlingslandskap. Domstolen ansåg inte att byggnationen kunde utgöra ett väsentligt samhällsintresse som inte kunde tillgodoses genom att annan lämplig mark togs i anspråk.

I MÖD P 3809-18 hade en fastighetsägare ansökt om förhandsbesked för fem enbostadshus. Den mark som skulle tas i anspråk var brukningsvärd jordbruksmark. Byggnationen ansågs utgöra ett väsentligt samhällsintresse. Domstolen framförde vikten av att göra en bedömning utifrån varje enskilt fall och utifrån de förutsättningar som fanns på den aktuella orten. Domstolen tog hänsyn till kommunens översiktsplan vid bedömningen. I översiktsplanen hade kommunen lyft fram behovet av bostadsutvecklingen. Den tilltänkta bebyggelsen låg inom ett område som hade pekats ut som lämpligt för ny, kompletterande bebyggelse. Däremot framgick det av översiktsplanen att jordbruksmark inte skulle

bebyggas.

MÖD P 3809-18

Domstolen framförde att utgångspunkten för kommunerna vid lokaliseringsprövningen är följande:

” ... att kommunerna, i de fall de anser sig tvingade att ta i anspråk brukningsvärd jordbruksmark för utbyggnadsändamål, i översiktsplanen redovisar de alternativa utbyggnadsområdena som har studerats och även belyser konsekvenserna från allmän synpunkt av de olika alternativen.”²⁵

I MÖD P 3809-18 ansåg domstolen inte att det förelåg någon lokaliseringssprövning i tillräcklig omfattning. Domstolen ansåg att utredningen inte gav stöd för att kunna dra slutsatsen att intresset inte kunde tillgodoses utan att brukningsvärd jordbruksmark togs i anspråk. De fem enbostadshusen fick därför inte bebyggas.

I MÖD P 1188-17 hade en kommun beslutat om att anta en detaljplan för nybyggnation av bostäder. Detaljplanen antogs då bebyggelsen enligt kommunen var av väsentlig betydelse för att tillgodose bostadsförsörjningen. Mark- och Miljööverdomstolen konstaterade att jordbruksmarken var brukningsvärd. Bebyggelsen utgjorde vidare ett väsentligt samhällsintresse som under vissa förutsättningar kunde motivera avsteg från 3 kap. 4 § MB. Däremot hade inte kommunen visat att behovet inte kunde tillgodoses på annan mark. Området som skulle bebyggas framgick inte heller som ett utbyggnadsområde i kommunens översiktsplan. Detaljplanen ansågs därför strida mot översiktsplanen och detaljplanen skulle därför upphävas.

²² MÖD P 3809-18.

²³ Prop. 1985/86:3, s. 54.

²⁴ MÖD P 4087-15.

²⁵ MÖD P 3809-18.

Praxis till stöd för när bebyggelse varit till-låten

I MÖD P 4520-17 hade en kommun beslutat om förhandsbesked för byggnation för två stycken en och en halvplans enbostadshus. Byggnationen skulle ske på en obebyggd fastighet om cirka en hektar. Marken hade under senare år använts som betesmark för en småskalig mejeriverksamhet. Fastigheten angränsade till befintlig bebyggelse, en mindre väg med pilevall, en skiftesvall som ansågs bevarandevärde samt mot betesmark. Marken ansågs vara brukningsvärd jordbruksmark. Mark- och miljööverdomstolen ansåg att ansökan om förhandsbesked var förenlig med gällande översiktsplan och utgjorde en lämplig komplettering av befintlig bebyggelse med hänvisning till följande.

”I detta fall utgör de tänkta bostadshusen dock en begränsad komplettering av den befintliga bebyggelsen längs ... väg. På grund av byggnadernas tänkta placering i anslutning till pilevallen och markens arrondering kommer jordbruksmarken endast i obetydlig mån påverkas. Med beaktande av detta, samt att platsen har bedömts vara lämplig för utbyggnad i de riktlinjer för Ven som nämnden har antagit, utgör 3 kap. 4 § MB i detta fall inte hinder mot att positivt förhandsbesked lämnas.”

I HovR P 2034-20 hade en kommun beslutat om att anta en detaljplan för industriområde. Syftet med planen var att möjliggöra uppförandet av byggnader och anläggningar för industriändamål. Mark- och miljööverdomstolen konstaterade att marken var brukningsvärd jordbruksmark och att ianspråktagandet tillgodosåg väsentliga samhällsintressen. Domstolen ansåg vidare att kommunen visat att mark inte kunde tillgodoses på ett från allmän synpunkt tillfredställande sätt genom att annan mark togs i anspråk med hänvisning till följande.

”Av planbeskrivningen framgår att detaljplanläggningen avser ett område inom ... tätort och i anslutning till redan existerade ... industriområde. I kommunens översiktsplan från

2010, vilken aktualitetsprövades år 2020, är området utpekad för verksamheter och för omlastningscentral. Kommunen har bedömt att detaljplanen för området, beroende på att ett industriområde anläggs, kommer att få betydande miljöpåverkan och därför har det upprättats en miljökonsekvensbeskrivning (jfr 6 kap. 3 § miljöbalken). I den har det redogjorts för olika alternativa områden som prövats inför detaljplanens antagande...”.²⁶

I MÖD 3488-20 hade en kommun beslutat om att anta en detaljplan för ridanläggning och skola. Detaljplanen omfattade mark som utgjorde brukningsvärd jordbruksmark. Planområdet omfattades av en fördjupad översiktsplan där möjligheten att lokalisera en ridanläggning och en gymnasieskola med hästinriktning prövades. Det förelåg tidigare lokaliseringsutredningar där olika platser hade behandlats. Mark- och miljööverdomstolen framför att det får anses som en naturlig följd att anläggningar av detta slag placeras i jordbrukslandskap. Mark- och miljööverdomstolen ansåg att anläggningen behövdes för att tillgodose väsentliga samhällsintressen och att kommunen hade visat att behovet av en sådan anläggning inte kunde tillgodoses på ett från allmän synpunkt tillfredsställande sätt genom att annan mark togs i anspråk.

Sammanfattning

3 kap. 4 § MB syftar till att säkerställa en långsiktig hushållning med brukningsvärd jordbruksmark.²⁷ Brukningsvärd jordbruksmark vägs mot bebyggelse och exploatering som likväl har en särskild betydelse för samhällsutvecklingen.

Genom ovanstående utredning kan det konstateras att det föreligger en restriktiv hållning till att ta brukningsvärd jordbruksmark i anspråk. Det finns en mängd rättsfall som stödjer att jordbruksmark sällan får tas i anspråk för byggnation av enstaka bostadshus. Om däremot en detaljplan har upprättats där

²⁶ HovR P 2034-20 s. 6.

flera hus ska bebyggas tillgodoser byggnationen enligt rättspraxis ett väsentligt samhällsintresse. I de fall byggnationen eller annan exploatering är av väsentligt samhällsintresse krävs det vidare en lokaliseringsprövning.

Utifrån den rättspraxis som finns på området får rättsläget anses vara relativt klart när det kommer till vad som är brukningsvärd jordbruksmark och vad som är ett väsentligt samhällsintresse. Rättsläget kan däremot inte ses lika förutsebart när det kommer till lokaliseringsprövningen som förefaller sig relativt omfattande. Vid lokaliseringsprövningen ska det vara möjligt att visa att byggnationen eller anläggningen inte kan tillgodoses på ett från allmän synpunkt tillfredsställande sätt genom att annan mark tas i anspråk.

Sammanfattningsvis får byggnation eller exploatering på brukningsvärd jordbruksmark endast ske om det tillgodoser ett väsentligt samhällsintresse och behovet inte kan tillgodoses på ett från allmän synpunkt tillfredsställande sätt genom att annan mark tas i anspråk.

Som stöd till prövningen av 3 kap. 4 § MB kan följande tre steg användas:

1. Är marken brukningsvärd jordbruksmark enligt definitionen i 3 kap. 4 § MB?

- om svaret är ja, gå vidare till nästa steg.
- om svaret är nej, får marken tas i anspråk förutsatt att det är tillåtet enligt andra tillämpliga lagar och bestämmelser.

2. Tas mark i anspråk för att tillgodose ett väsentligt samhällsintresse enligt definitionen i 3 kap. 4 § MB?

- om svaret är ja, gå vidare till nästa steg.
- om svaret är nej, får marken inte tas i anspråk.

3. Kan behovet tillgodoses på ett från allmän synpunkt tillfredsställande sätt genom att annan mark tas i anspråk?

- om svaret är ja, får inte marken tas i anspråk.
- om svaret är nej, får marken tas i anspråk under förutsättning att det är tillåtet enligt andra tillämpliga lagar och bestämmelser.

---

²⁷ MÖD 2017:17.

Jordbruket i Trollhättan förr och nu

Gårdhem i skördetid, 1958

"Det vackra vädret satte fart på skördearbetet som till större delen avverkades innan månadsskiftet. Här hemma körde vi in det sista lasset den 2 oktober. Potatisen tog mamma ensam upp och det arbetet avslutade hon den 6. Vid den tiden stod de flesta gårderna tomma och på många gårdar hade man börjat höstplöjningen."

Fotografi ur Stig Olssons årsalbum från 1958, Vänersborgs museum

Historiskt perspektiv på jordbruksmarken i Trollhättan

Jordbruksmarken, åkermark och betesmark har minskat cirka 2000 hektar från 1940–1950-talet när det fanns som mest i Trollhättan. Sedan 1960-talet har runt 900 hektar jordbruksmark bebyggts i samhällenas eller stadens närhet.

I Trollhättan finns nu 10 431 hektar jordbruksmark, uppdelad på 9 684 hektar åker, 683 hektar betesmark och 64 ha övrig jordbruksmark.

Antalet lantbrukare har minskat från 457 år 1981 till nuvarande cirka 179 och antalet djur har minskat drastiskt. Antalet aktiva lantbrukare som har hela sin inkomst från jordbruket är långt mindre än vad uppgiften om antal lantbrukare uppger.

Befolkningen i Trollhättan har ökat med cirka fyrtyotusen personer under de senaste 100 åren, eller blivit tre gånger så stor, medan åkermarken under samma period har minskat med en fjärdedel eller cirka 3000 hektar.

Från att ha 0,78 hektar åkermark per person 1930 finns nu 0,16 hektar jordbruksmark per Trollhättebo. I riket hade vi som mest 0,7 ha per person vid förra sekelskiftet. 2010 hade vi 0,28 hektar jordbruksmark per innevånare i Sverige. Enligt uppskattningar som gjorts av Jordbruksverket behöver vi 0,4 hektar per person för att upprätthålla nuvarande levnadsstandard.

”

Enligt Jordbruksverket behöver vi 0,4 hektar per person för att upprätthålla nuvarande levnadsstandard.

Markanvändningen i Trollhättan

I en jämförelse mellan flygfoton från 1960 och blockkartan från 2021 har vi mätt upp och identifierat drygt 820 hektar i dåvarande Trollhättans stads omedelbara närhet som 1960 var jordbruksmark (åker eller öppen hagmark) och som nu är bebyggd. Mark i anslutning till de mindre samhällena Åsaka, Veland och Sjuntorp- Fors som har bebyggts sedan 1960-talet uppgår till cirka 60 hektar. Detta illustreras i bild 10-13.

Arealen åkermark som förvunnit sedan 1960-talet i form av plantering eller igenslyning och blivit skog bedöms vara i samma storleksordning som bebyggelsen, men här saknas statistiska uppgifter på vilken sorts mark tidigare åkermark övergått till.

Infrastruktur i form av vägar och järnvägar har också tagit en mindre andel jordbruksmark i anspråk under samma period.

Mark som bebyggts är förlorad som odlingsmark för all framtid. Mark som planterats igen skulle kunna röjas fram till odlingsmark igen, även om det skulle behövas stora insatser och ta många år innan den blir odlingsvärd. De marker som planterats igen har blivit planterade för att det inte lönade sig att odla dem. Många är blöta och består av mossjordar eller är steniga. I en del fall har mark planterats igen för att de legat för långt bort från övrig åkermark eller för att de på annat sätt varit svårbrukade.

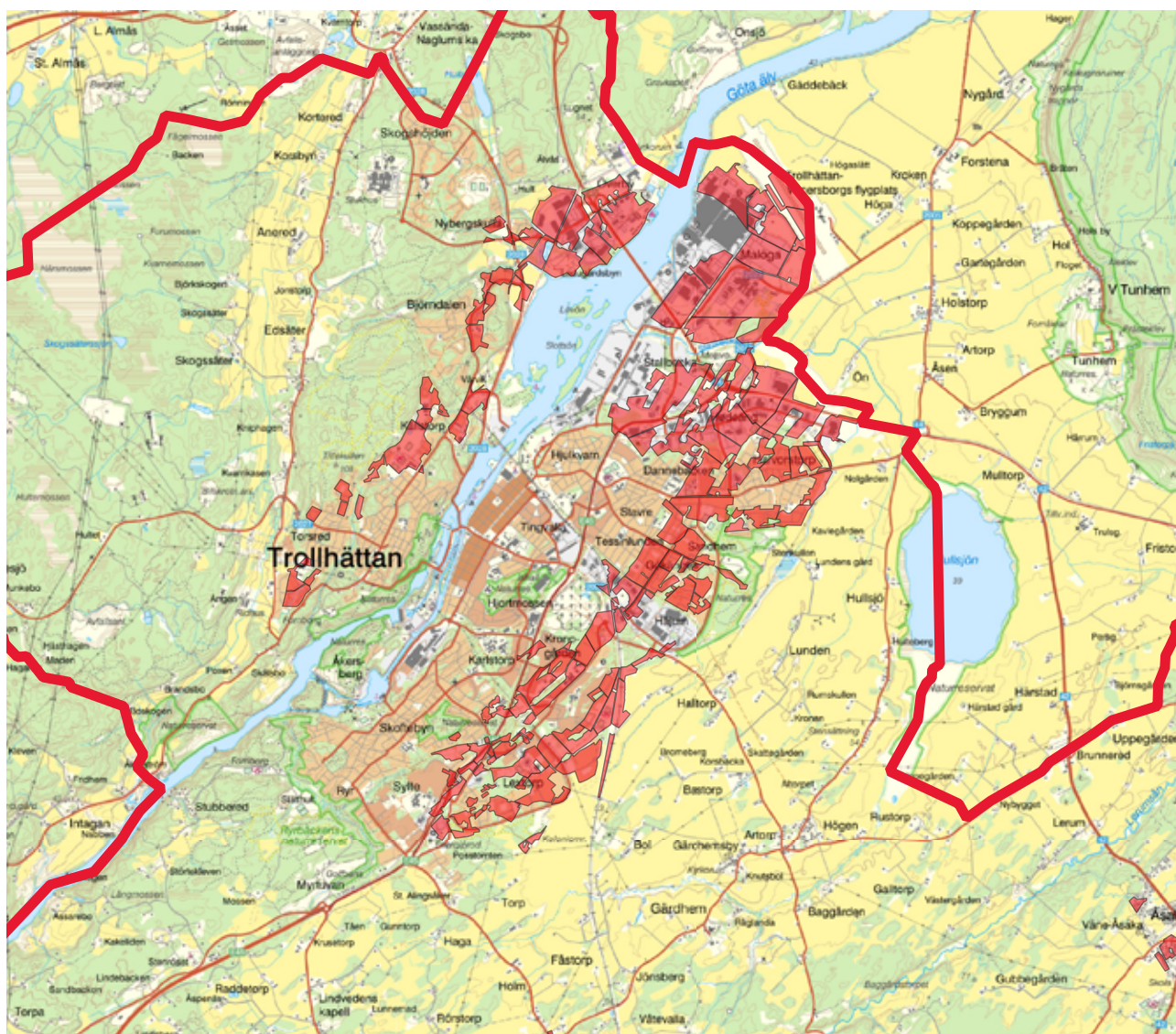

Bild 10. Trollhättan, åker och betesmark bebyggd sedan 1960

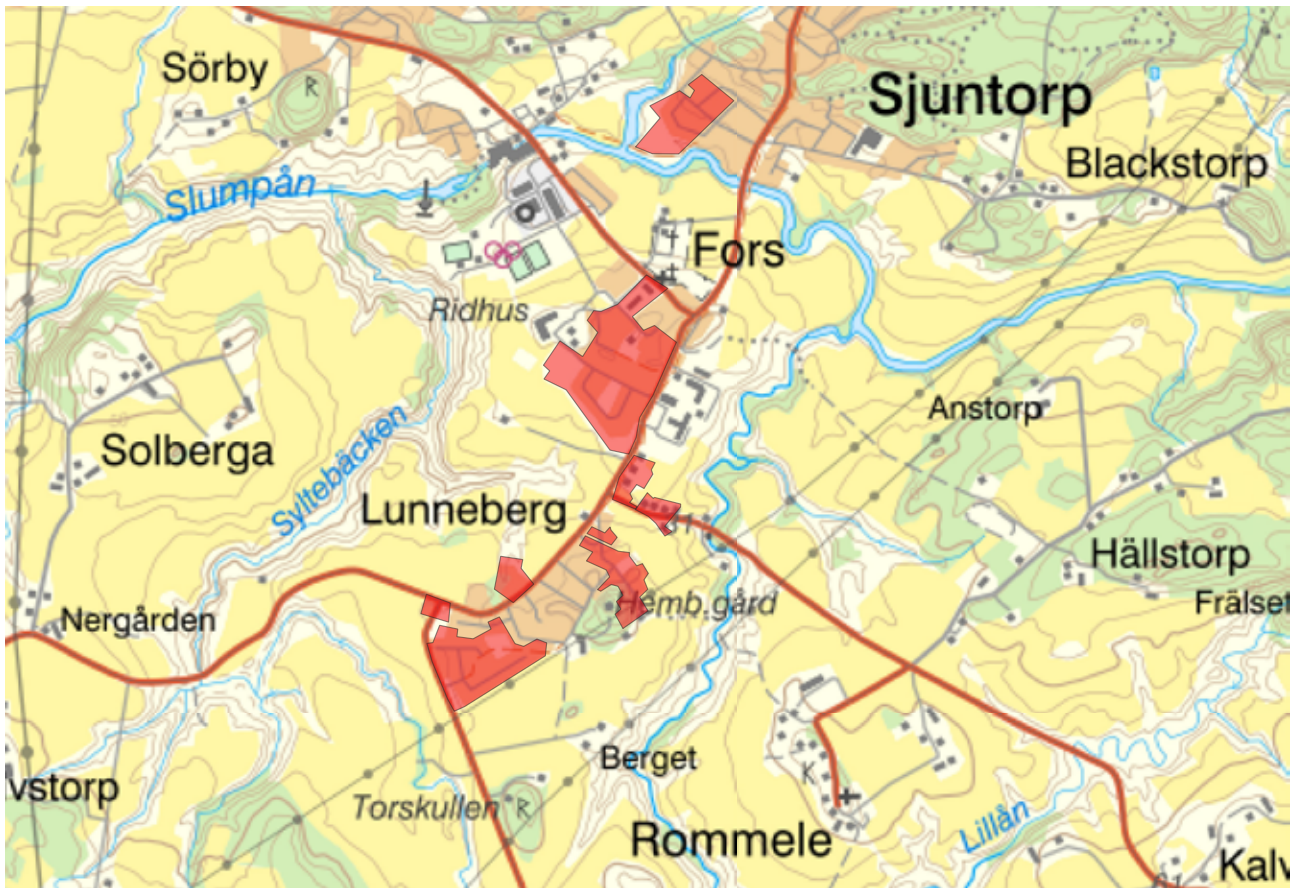

Bild 11. Sjuntorp, åker och betesmark bebyggd sedan 1960

Bild 12. Velandå, åker och betesmark bebyggd sedan 1960

Bild 13. Åsaka, åkermark bebyggd sedan 1960

Trollhättan har en stor andel jordbruksmark och en stor andel bebyggelse i förhållande till landets genomsnitt. En fjärdedel av marken i kommunen utgörs av jordbruksmark.

I Trollhättans kommun finns idag 10 431 hektar jordbruksmark, uppdelad på 9 684 hektar åker, 683 hektar betesmark och 64 ha övrig jordbruksmark. Antalet jordbruksblock är 4312. I beräkningen ingår även de 120 ha som inte finns blockade i Jordbruksverkets blockdatabas, men som i arbetet identifierats som jordbruksmark. Den senare "upphittade" marken är mest åkermark.

Arealen betesmark som inte är med i blockdatabasen är okänd eller svårhittad, då betesmarker och hagar kan ha varierande andel träd och impedimentmark och därmed är svår att mäta upp annat genom besök på plats.

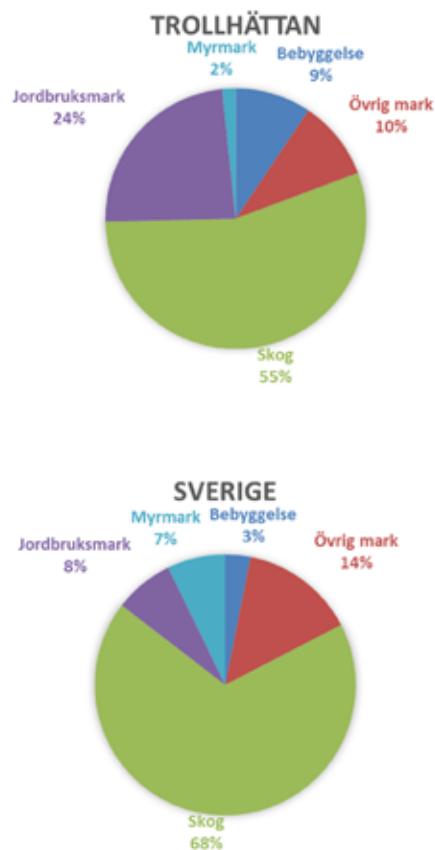

Bild 14. Fördelning av olika markslag i Trollhättan och i riket.

Förändring av åkerarealer i Trollhättan över tid

Liksom i övriga Sverige har jordbruksmarken minskat drastiskt sedan den var som störst på 1940- och 1950-talen. Minskningen i arealen åkermark har accelererat och gått fortare sedan millennieskiftet.

Bild 15 nedanför visar hur arealen åkermark och olika former av beten har förändrats sedan 1872. Kommunens gränser har inte alltid stämt med gränserna för de i statistiken redovisade socknarna och häraderna. Oftast anges statistiken för härad, men några häraders undersöktes mera detaljerat varje år. För 1872 finns statistik på socknarna Trollhättan, Åsaka, Björke, Gärdhem, Lagmansered, Romeled, Fors och Upphärad särredovisade.

Vassända- Naglums socken som återfinns i nuvarande Trollhättans och Vänersborgs kommuner har fått en procentuell fördelning av där 27 % av socknens del lagts till Trollhättan för att få så rättvisande statistik från 1872 som praktiskt möjligt.

Betesmarker har haft olika benämningar i statistiken, beroende på hur de används i jordbruket. Kultiverat bete kunde både gödulas och sås. Idag är dessa kultiverade betesmarker antingen åker, betesmark eller har övergått till skog. 6 hektar slätteräng finns idag i kommunen. De flesta slätterängar har antingen blivit betesmark eller skog.

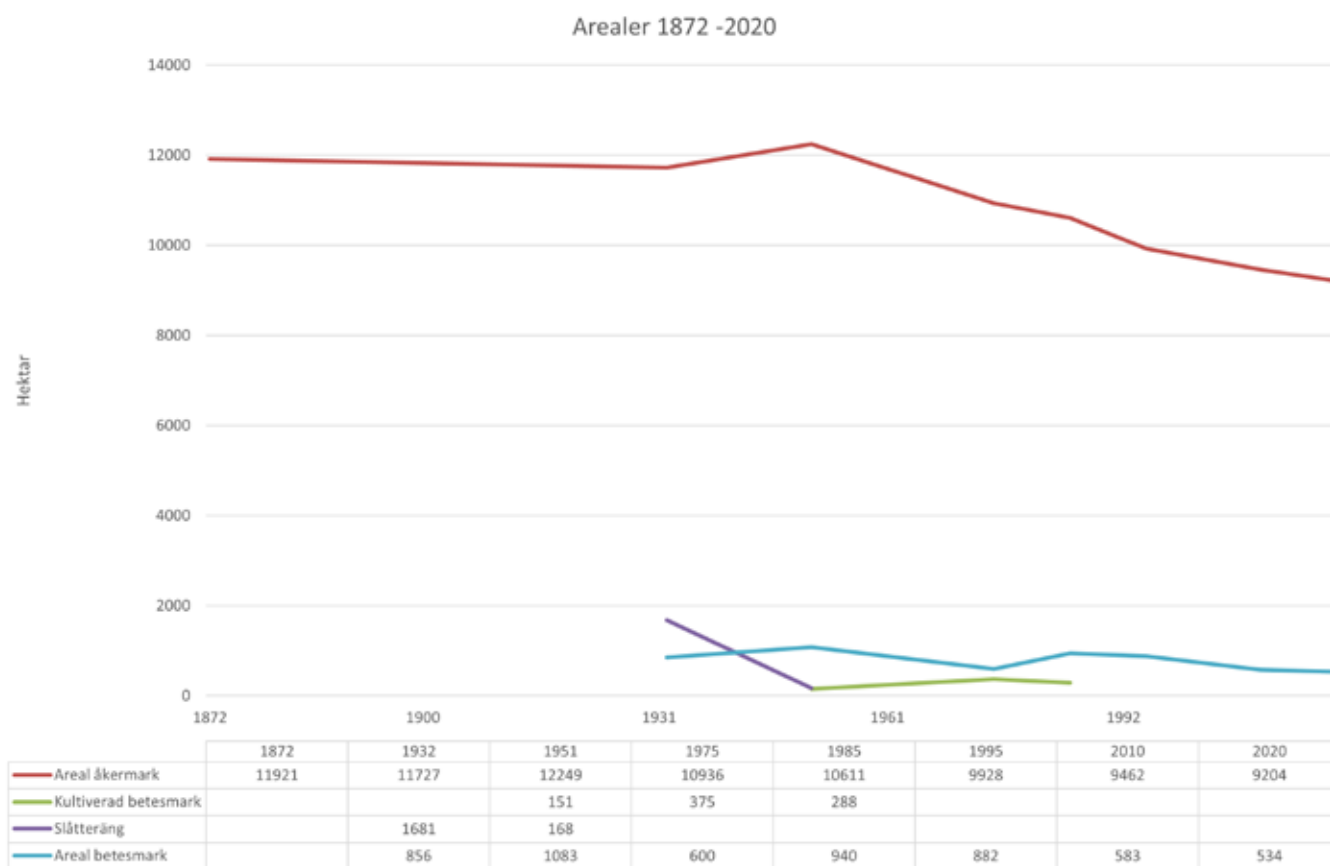

Bild 15. Arealer jordbruksmark i Trollhättan 1872-2010

Mindre areal men högre skördar

Skördarna har ökat under åren och det stora hoppet gjordes när först thomasfosfaten kom i användning i början av 1900-talet och senare när industriellt framtaget kväve blev allmänt tillgängligt för lantbruket på 1950-talet. Växtförädling, växtskydd, traktorer och rationella arbetssätt har sedan fortsatt ökningen av skördarna. Nedan visas de genomsnittliga skördarna i kilo per hektar i landet med en linje för ett femårsmedeltal.

Hektarskördarna i Trollhättan visar samma mönster som de i riket. I normskörderedovisningen ligger Trollhättan i område med skördar som riksgenomsnittet (1621) eller något lägre (1421).

Under samma tid har spannmålsproduktionens areal minskat och de senare decennierna har höstsådda grödor tack vare sin högre potential ökat på de vårsådda grödornas bekostnad.

Nedgången i spannmålsareal under senare 1980-tal och början 1990-tal är tydlig. Under den perioden togs subventioner i lantbruket bort i syfte att minska överproduktionen och Sverige gick med i Europeiska Gemenskapen 1995. I Trollhättan syns effekten av den ändrade jordbrukspolitiken tydligt då arealen åkermark under slutet av 1980-talet och början av 1990-talet minskade med runt 500 hektar. Under samma period ökade trädan och den extensivt odlade vallarealen på den mark som var kvar.

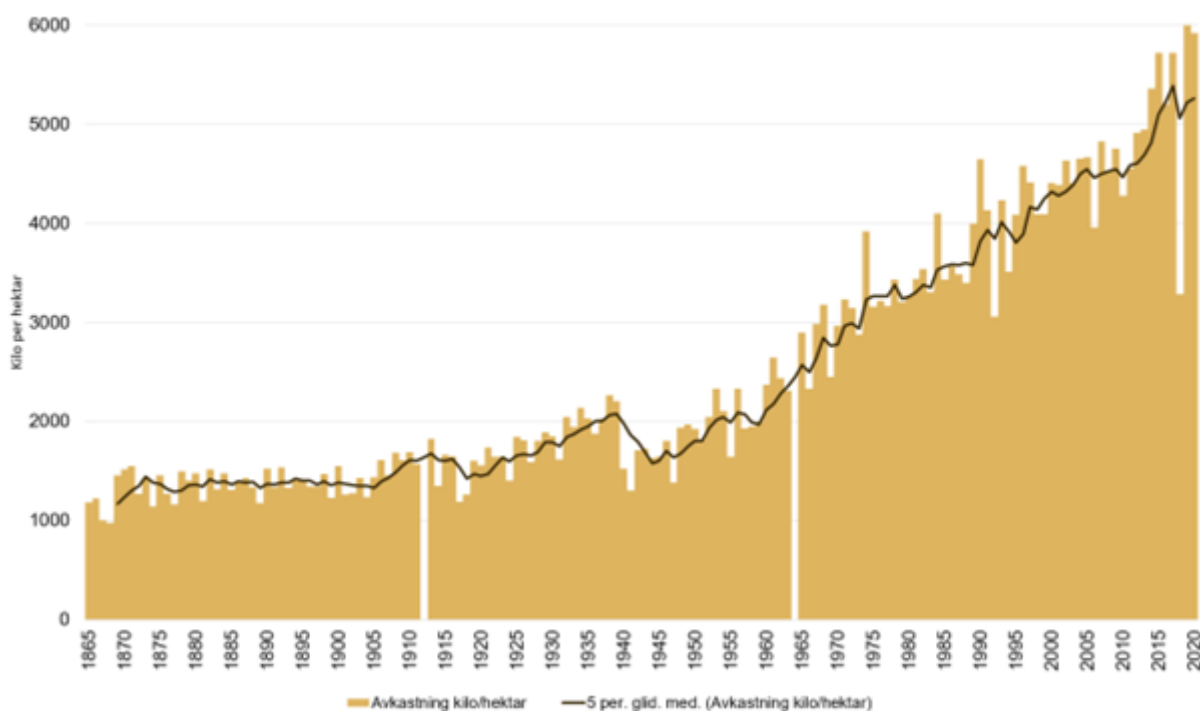

Bild 16. Avkastning för spannmål i Sverige på glidande femårsmedeltal 1865-2020.

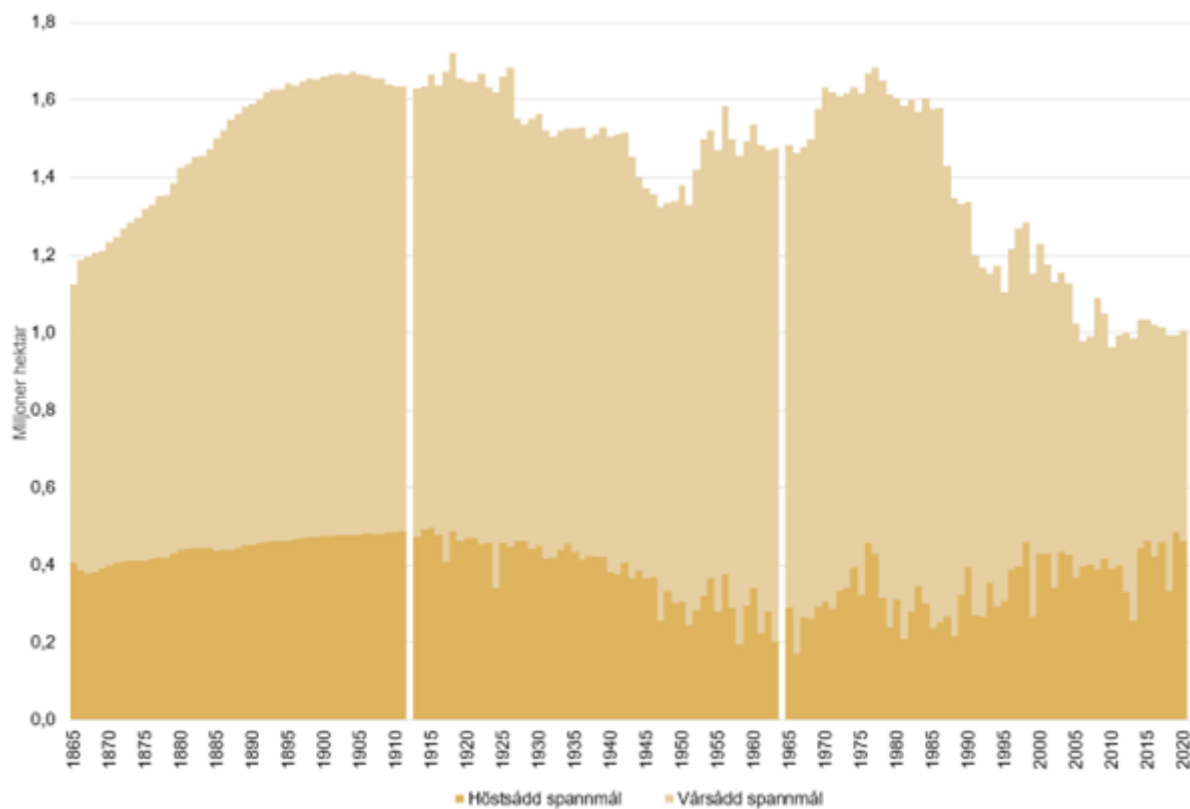

Bild 17. Arealer av höstsädd spannmål och vårsädd spannmål i Sverige 1865-2020.

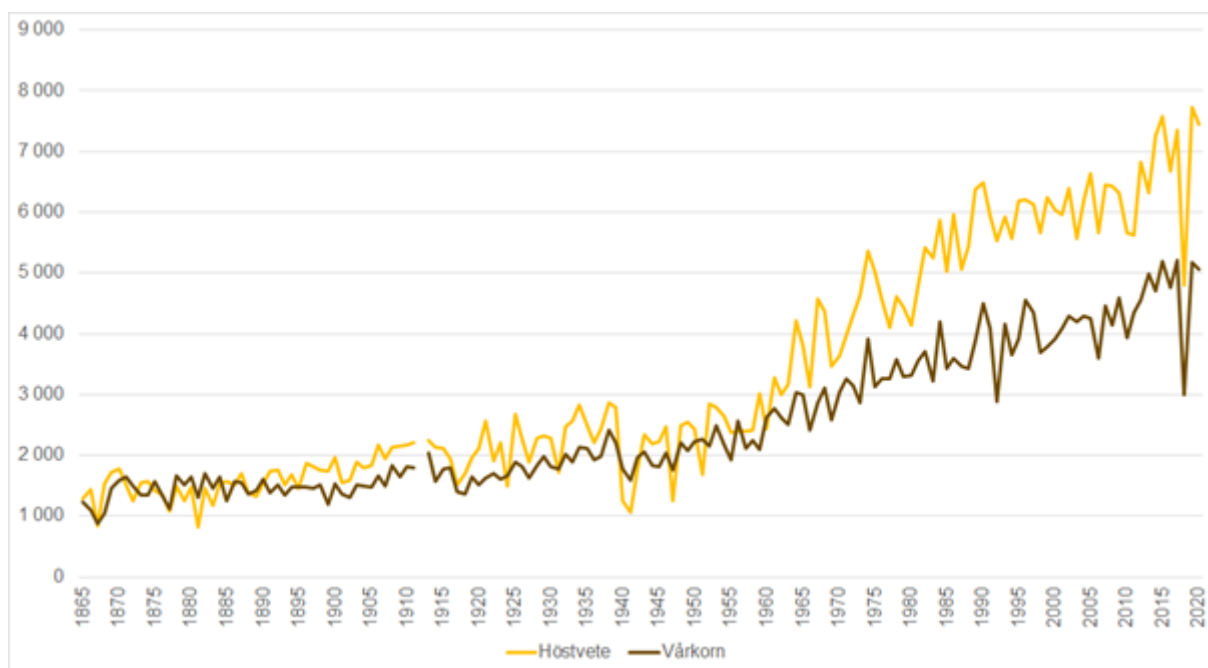

Bild 18. Genomsnittliga skördar för Sverige av höstvetete och vårkorn i kg per hektar.

Lantbrukarna

Lantbrukarkåren är fortsatt dominerad av lantbrukare äldre än 60 år. I riket har lantbruket liknande eller något yngre åldersstruktur än den i Trollhättan. Det blir ett allt mindre antal lantbrukare som ska sköta allt större lantbruksföretag. Större företag blir mer beroende av tillgång till anställningsbara

och lantbrukskunniga personer. I många fall är det grannar och äldre generationer som hjälper till på gårdarna, men för ett hållbart lantbruk behöver det finnas yngre arbetskraft med rätt utbildning och erfarenhet att anställa.

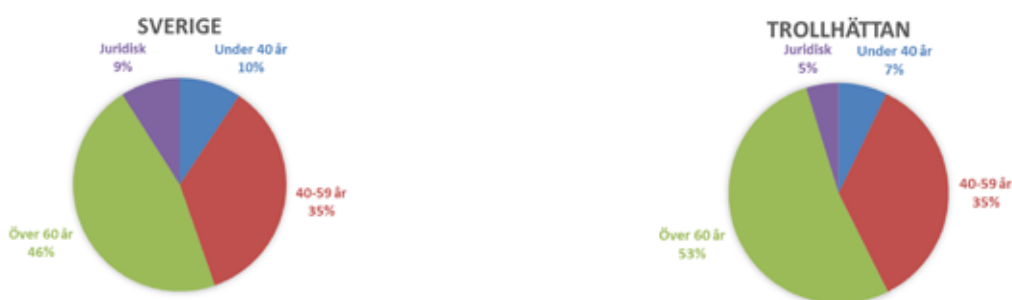

Bild 19. Jämförelse i ålderstruktur på lantbrukarna i Trollhättan och i landet. I de juridiska formerna av lantbruksföretag är åldern på företagsledaren ökad.

Gårdstruktur

Den genomsnittliga arealen per gård eller lantbrukare i Trollhättan är nu 37 hektar åker. I Sverige är den genomsnittliga arealen 43 ha per brukare. 1950 hade den genomsnittliga Trollhättegården 12 hektar åkermark. 1950 fanns 1008 lantbrukare i kommunen. 1981 var de hälften så många. Till 2020 hade ytterligare en halvering av antalet skett.

Beroende på produktionsform behövs olika mycket areal för att försörja en heltidsarbetande på lantbruket. Mycket grovt kan man säga att en gård med enbart växtodling kräver upp mot 400 hektar för ett heltidsjordbruk, medan en mjölkgård behöver runt 100 hektar för ett heltidsarbete. På riksplanet står företag över 100 hektar för 60 % av den brukade arealen.

Antal jordbruksföretag i olika storleksintervall på åkermark

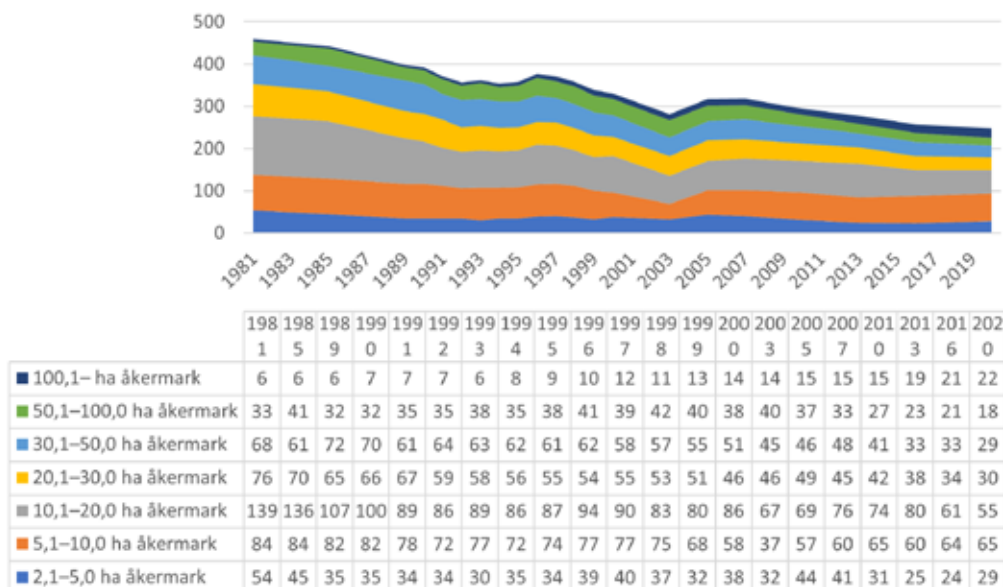

Bild 20. Fördelning i antal av företagen storleksvis i Trollhättan.

Odlingen

Bild 21 visar förändringen i grödornas areal under perioden 1932 till 1995. Vall till slätter och fröskörd har minskat betydligt. Under 1980-talet var det havreodlingen som minskade mest i areal. Höstveteearealen har ökat och korn som började öka under 1950-talet minskade igen under 1980-talet. Arealen som anges som träda ökade kraftigt till följd av tidens jordbrukspolitik och den minskade lönsamheten i odlingen.

Bild 22 visar odlade grödor i Trollhättans kommun från 1981 till 2021. Under denna period minskade åkerarealen i Trollhättan från 10 810 hektar till 9 206 hektar. Det finns inte uppgifter om grödor från alla år, varför linjen inte alltid visar fördelningen rättvisande för alla år. Man kan dock se lantbrukets anpassning till de ekonomiska och politiska förut-

sättningar som givits. När uppgifterna ligger årsvis syns också tydligt hur vädret påverkat valet av grödor. De år då mindre areal höstvete har kunnat sås på hösten eller utvintrat, har i stället havrearealen ökat.

2019 har arealen vall ökat samtidigt som arealen träda minskat. Det är en effekt av torkåret 2018. Om man angav grödan vall i sin stödansökan styrdes man inte av trädans regler och hade då beredskap för att skörda gräset när eller om det behövdes.

Omställning -90 som skulle minska Sveriges spannmålsöverskott syns tydligt med ökad areal träda 1989. Vallen har alltid varit den största grödan. Statistiken visar inte hur mycket av vallen som skördas eller vilka djurslag som äter vallgrödan.

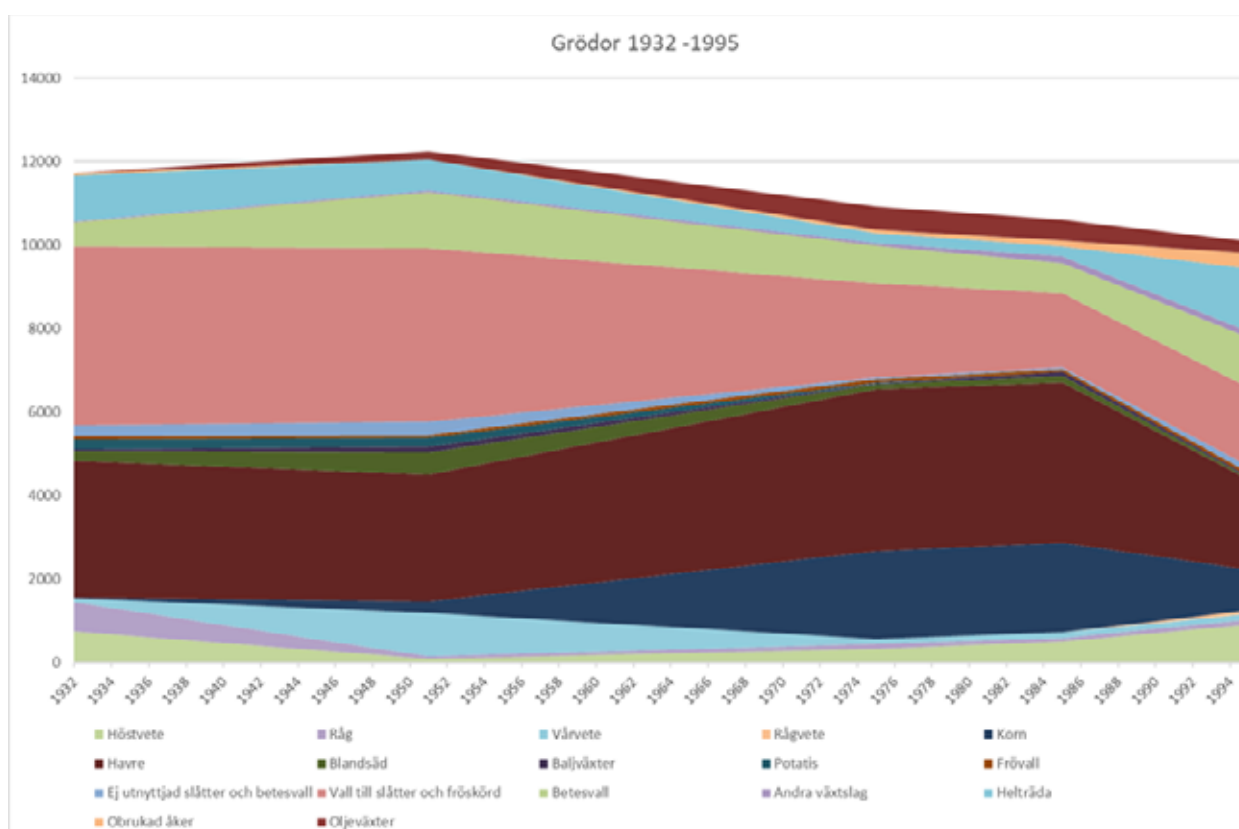

Bild 21. Grödor i Trollhättan under perioden 1932 -2021.

Total åkerareal och större gröders areal 1981-2021

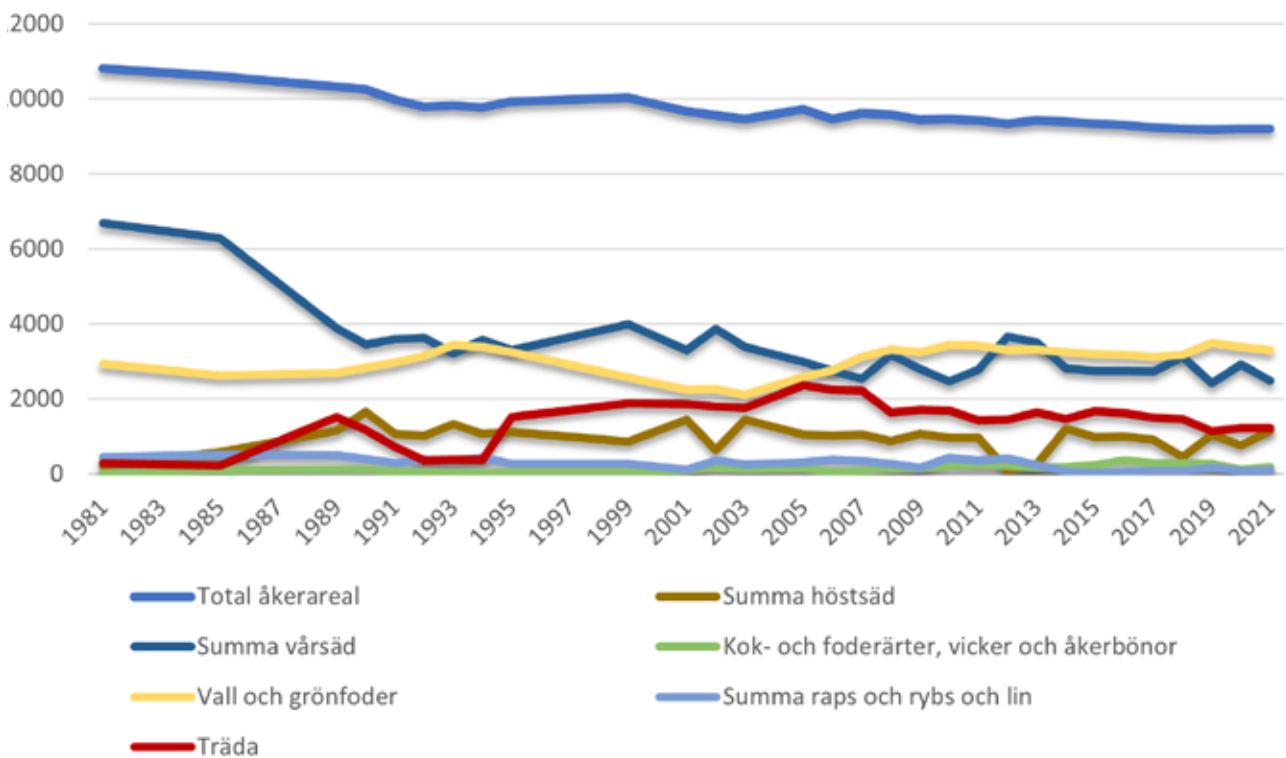

Bild 22. De större grödornas areal i Trollhättan under åren 1981 till 2021.

Ekologisk odling

Det nationella målet om 20 % ekologisk areal år 2020 nås i Trollhättan. Efter en högsta areal på 3350 hektar ekologisk odling år 2016 var den ekologiska arealen 2873 hektar eller 31 % år 2020. I bild 23 syns en markant nedgång i den ekologiska odlingen. Minskningen i ekologisk areal är en tydlig nationellt pågående trend som beror på vikande efterfrågan av ekologiska produkter i konsumentled.

Ekologisk mark och mark i omställning till eko

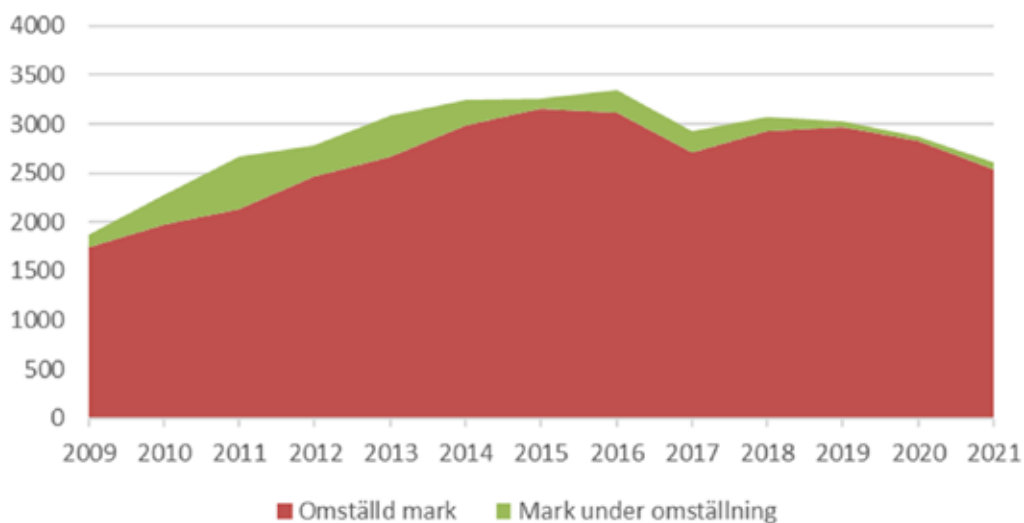

Bild 23. Den ekologiska arealen i Trollhättan under perioden 2009 till 2021.

Animalieproduktionen

Jordbruket i Trollhättan har gått från att varje gård hade flera olika djurslag till en mer specialiserad produktion. År 1872 var antalet mjölkkor i kommunen drygt 4500. År 1981 hade antalet minskat till 2276 mjölkkor. På 1950-talet hade fortfarande en majoritet av de 1008 gårdarna mjölkkor. År 2020 var det färre än tio mjölkproducenter och 403 mjölkkor kvar i kommunen.

Bild 24 visar antalet av olika djurslag år 1981 respektive år 2020 inom några av de vanligaste produktionsinriktningarna i animalieproduktionen i Trollhättan. Observera att höns och slaktkyckling redovisas i tusental. Mjölkborna har under denna period minskat drastiskt. Även om dikorna har ökat i antal och nu är nästan lika många som mjölkborna,

har antalet kor (dikor och mjölkkor) under de senaste fyrtio åren minskat med drygt 60 %. Det totala antalet djur blir fler än vad som visas här då ungdjur, tjurar och kalvar som hör ihop med mjölk- och dikoproduktionen inte visas i diagrammet.

Enstaka gårdars ändrade produktionsinriktningar ger stora utslag i statistiken för främst svin och fjäderfä, då dessa djurslag hålls i större antal per gård än övriga djur. 2022 startades ett av landets största slaktsvinsproduktion i kommunen med cirka 10 000 slaktsvinsplatser. Det kan jämföras med året 1995 då kommunen hade en topp i antalet tamsvin på knappt 4000.

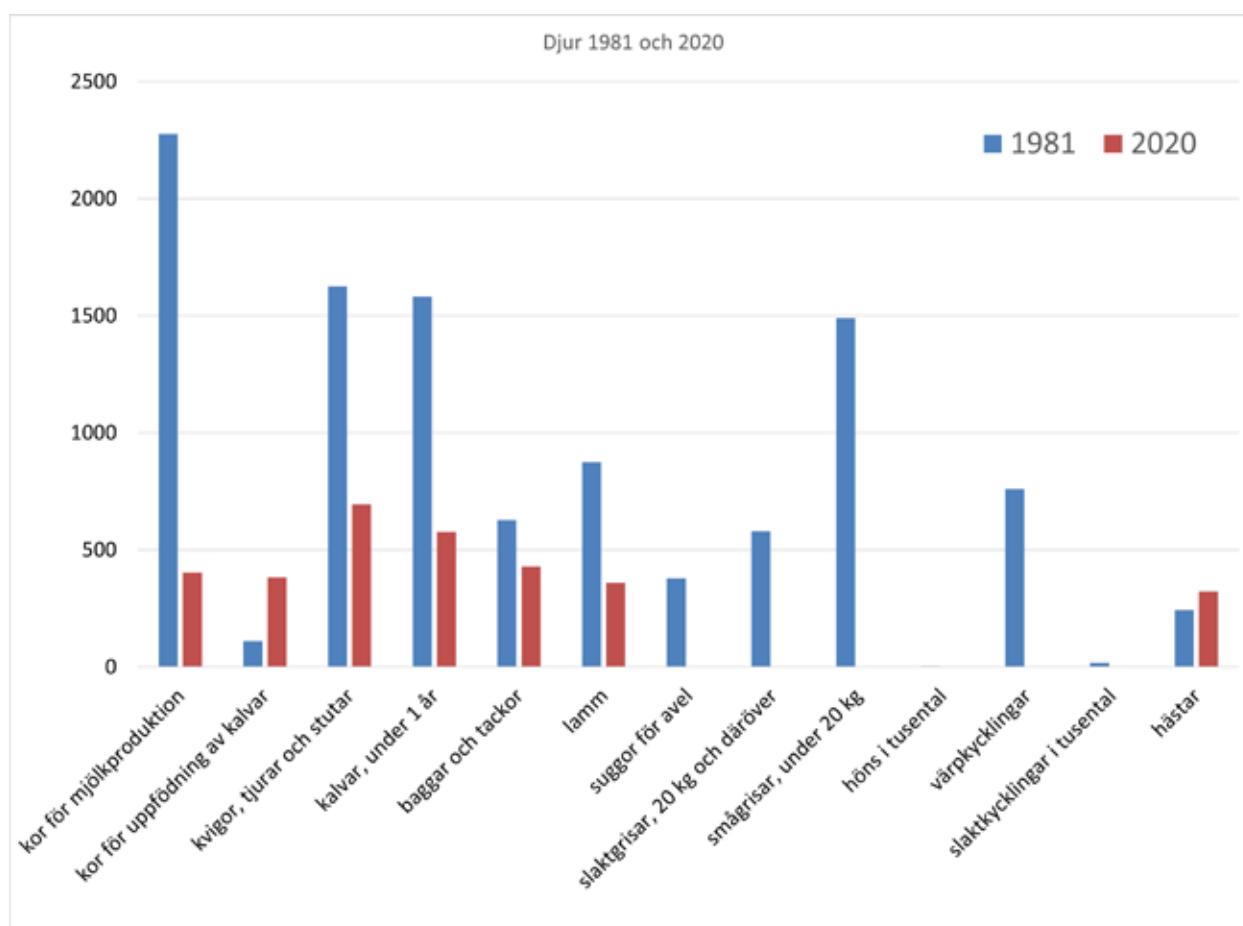

Bild 24. Antalet djur inom de vanligaste produktionsslagen 1981 respektive 2020.

Trollhättans försörjningsgrad av livsmedel

Skördestatistik

Jordbruksverket anger att det behövs 0,4 hektar jordbruksmark för att försörja en svensk medborgare med mat. I genomsnitt finns det mindre än 0,3 hektar per person i landet. I Trollhättan fanns år 2020 tiotusen hektar jordbruksmark (åkermark och betesmark) till 59 058 innevånare. Det blir 0,16 hektar per person.

Om man kan mätta befolkningen på den mark som finns i kommunen beror på vad man producerar där och vilka insatsvaror man har tillgång till. Inom kommunen finns idag en primär jordbruksproduktion som ger främst spannmål, mjölk och nötkött.

Årsvariation

Diagrammet nedan (bild 25) visar årlig produktion av vegetabilier i kommunen under ett normalår. Fördelningen av grödor skiljer mellan åren. Skörden per hektar varierar också mycket mellan åren beroende på väder och de odlingsförutsättningar regn, temperaturer och vintrarnas stränghet för med sig.

Diagrammet visar bruttoskördar. Vid förädling av produkterna till livsmedel minskar volymen grovt räknat till 70 % beroende på vad som produceras. En del av de vegetabilier som produceras går direkt till animalieproduktionen och förädlas till kött, mjölk och ägg.

Mycket spannmål

Det som nu produceras i Trollhättans kommun motsvarar för varje innevånare en daglig ranson på 304 gr vete- och rågmjöl, 338 gr gryn av korn och havre, 6 gr rapsolja samt 7 gr torra ärtor och 27 gr frysta gröna ärtor. Av animalierna får en Trollhättebo dagligen 1,8 dl mjölk, knappt 8 gr nötkött och 0,3 gr lammkött om de bara får äta vad som produceras i kommunens jordbruk.

Årligen konsumerar en svensk i genomsnitt cirka 61 kg mjöl och gryn av olika sädeslag, ris inräknat. I Trollhättan produceras spannmål till mjöl och gryn motsvarande 234 kg per person, när man räknat bort den spannmål som går till lantbruksdjurens foder. Trollhättan har ett tydligt överskott av spannmål

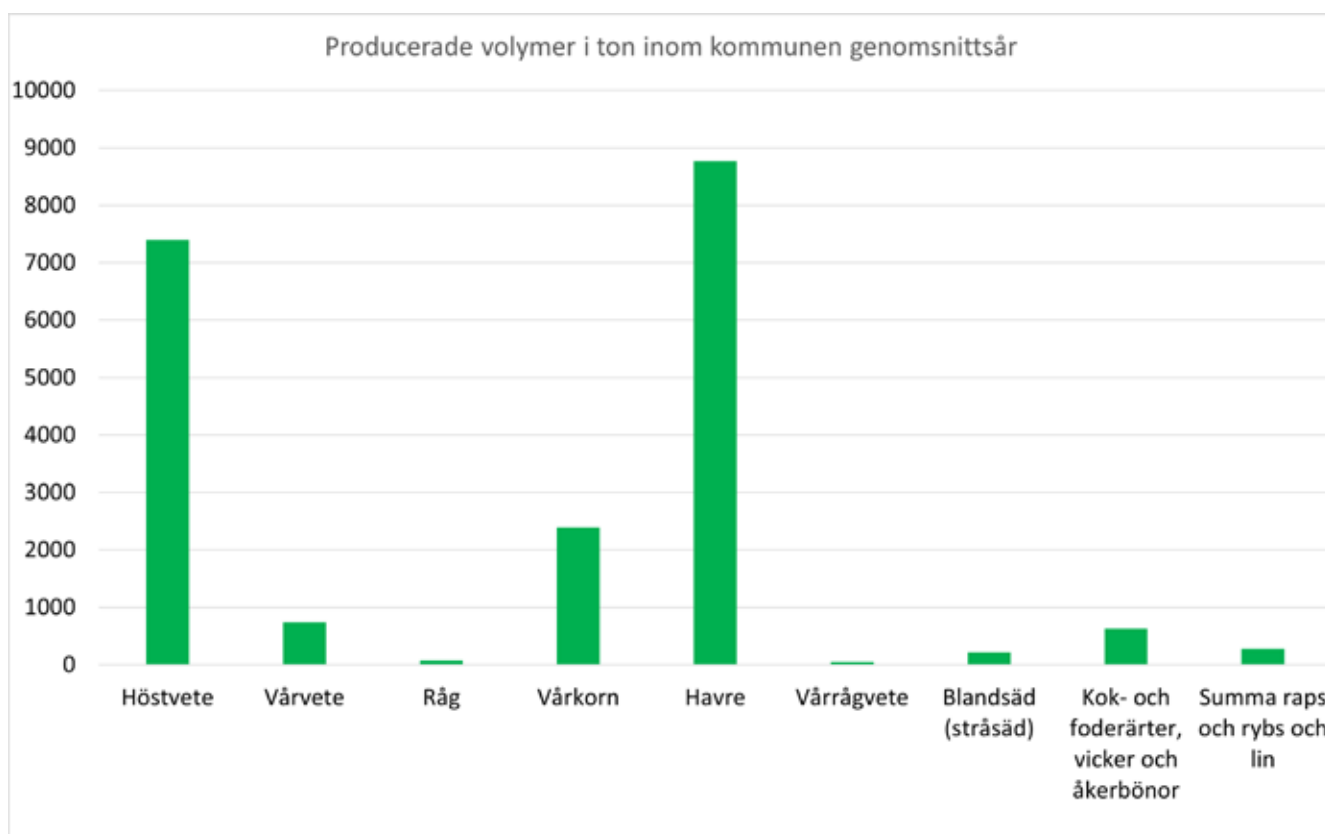

Bild 25. Genomsnittlig produktion av vegetabilier per år i kommunen (Ton, torkad vara).

jämfört med behovet. I kommunen konsumeras mycket mer animalieprodukter än vad som produceras. Matpotatis och grönsaker saknas i primärproduktionen i kommunen. Kosthållningen i Trollhättan skulle bli mycket ensidig om man hänvisades till enbart det som produceras där idag.

Begränsningar i beräkningen

Siffrorna ovan på vad en trollhättebo har till sitt förfogande bygger på goda skördar och genomsnittlig produktion i animaliejordbruket. Inte heller har hästar eller sällskapsdjur fått ta del av det som produceras i kommunen i denna beräkning.

Det är viktigt att poängtera att i beräkningen, av vad som finns att tillgå för en trollhättebo, har inte hänsyn tagits till matsvinn. Matsvinnbruket i allmänhet uppgår till ca 25 % av total matproduktion.

Näringsberäkningar

I ett kostberäkningsprogram kan man se hur näringsförsörjningen för trollhätteborna blir om endast matproduktionen i Trollhättan finns tillgänglig (bild 26 och 27). Kosten blir ensidig, fettsnål och volymrik. Med ett till-

lägg av ett hundratal hektar odling av potatis, frukt, bär, grönsakersamt animalier kan kosthållningen förbättras.

Energi- och proteinmängden i den tilltänkta kosten täcker protein- och energibehovet med en viss marginal beräknat på dagsbehovet för en referenskvinnor 30-60 år (dagsbehov ca 2300 kcal/dag). Som referensperson har vi valt en kvinna för att täcka upp för ett högre järnbehov.

Mängden fett ligger lågt och behöver höjas. Med så lågt innehåll av fett blir maten mycket volymrik och mängden fleromättade, livsnödvändiga fetter ligger under rekommendationen. En större mängd rapsolja, fet fisk eller frön skulle bidra med både fett och livsnödvändiga fettsyror. Mängden fullkorn och fiber ligger riktigt högt på grund av den stora mängden fullkornsspannmål i denna kost. Mängden fiber kan ligga väl högt för känsliga och ovana magar.

Bättre järnupptag med c-vitamin

Järninnehållet är bra vilket beror på att det är stor andel fullkornsspannmål som ingår i kosten. Dock är järn från vegetabilier svårare för kroppen att ta upp än järn från till exem-

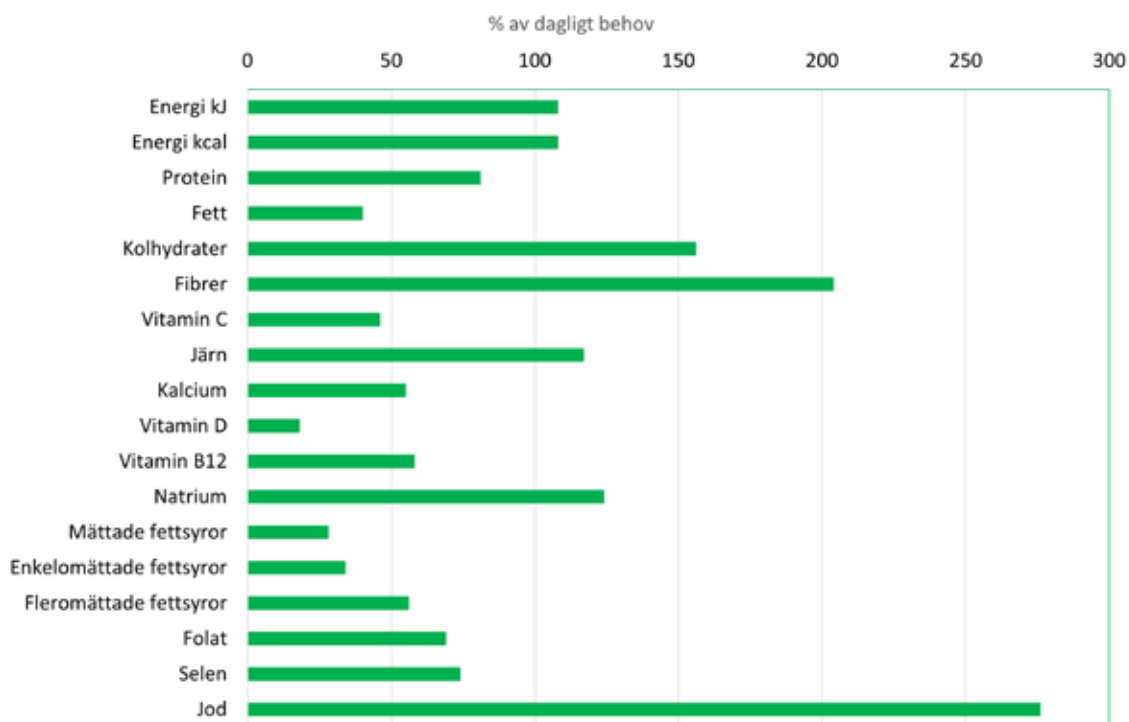

Bild 26. Näringsberäkning. Visar hur stor andel av det dagliga näringsbehovet som uppfylls med en kost enbart producerad i Trollhättans kommun (se bild 29).

pel kött och fisk. Mängden järn som kroppen kan ta upp, absorbera, beror på många olika faktorer. Surdegsjäsning av bröd, fermentering och groddning av spannmål och baljväxter kan öka tillgängligheten av järn. C-vitamin från t ex grönsaker, frukt och bär, eller små mängder kött eller fisk i en måltid kan öka absorptionen av järn från vegetabilier.

Värt att notera att i detta kostexempel ligger mängden C-vitamin och folat under rekommendationen. Det behövs tillägg av frukt, bär, grönsaker och potatis för att höja dessa halter. Järn är ett viktigt näringsämne där barn, ungdomar, kvinnor i barnafödande ålder och gravida har högt behov. Folat är särskilt viktigt under tidigt graviditet för att minska risken för att barn föds med ryggmärksbråck.

Kalcium och D-vitamin

Även halten kalcium är under rekommenderat dagligt intag, främst på grund av den låga mängden mejeriprodukter. Mängden D-vitamin är låg. Det beror på att mängden mejeriprodukter (som enligt lag ska vara berikade med D-vitamin) är låg och att det inte ingår

Livsmedel	Gram
Vetemjöl	160
Grahamsmjöl, fullkorn vetemjöl	60
Rågmjöl fullkorn	84
Korngryn	138
Havregryn, fullkorn	200
Ärter, gröna, torkade	7
Mjök fett 3%, berikad	180
Nötkött, låg fetthalt	8
Lammkött	0,3
Salt med jod	7
Ärter, gröna, djupfrysta	27
Rapsolja kallpressad	6
Potatis höst, kokt	140

Bild 27. Mängd livsmedel per dag och person baserad på mat, endast producerad Trollhättans kommun.

någon D-vitaminrik fisk i menyn. Genom att lägga till kokt abborre per dag i exemplets matlista skulle det vara möjligt att nå rekommendationen för D-vitamin. En annan möjlighet skulle kunna vara att göra havredryck och berika den med både kalcium och D-vitamin.

Joderat salt ett viktigt tillägg

Jod behövs för normal ämnesomsättning, nervfunktion och kognitiv förmåga. I näringsberäkningen (bild 26 och 27) har vi lagt till att det finns tillgång på joderat salt. Om vi stryker det joderade saltet kommer inte rekommendationen för jod att uppnås.

Förändrade förutsättningar

Summeringen av produktionen i Trollhättan bygger på att jordbruksföretagen har tillgång till de insatsvaror som krävs för produktionen i form av utsäde, gödning, maskin och redskap, arbetskraft, foder, el och diesel. Under 2022 byggdes en stor slaktsvinsproduktion upp i kommunen. Beräkningarna ovan är för förhållandena före dess. Räknar vi på produktionen när slaktsvinsanläggningen nått in fulla kapacitet blir det en halvering av mjöl och gryn och i stället ett tillägg med knappt 100 gr fläsk per person och dag i kommunen.

Vikten av insatsvaror

Med förändrade förutsättningar för jordbruksnäringen skulle större och mera variation av mat kunna produceras inom kommunens gränser. Även det kräver förstås att nödvändiga insatsvaror som jordbruksmark, arbetskraft, maskiner, redskap och infrastruktur finns tillgängligt.

Alla grödor som odlas i landet kan även odlas i Trollhättan om man bara ser till de klimatomständiga förutsättningar och jordarnas kapacitet. Skördenivåerna av till exempel lök, bönor och andra värmekrävande eller regnkänsliga grödor skulle naturligtvis inte bli desamma som när de odlas under sina optimala förhållanden. De flesta jordarter som grödorna kräver finns att hitta i kommunen och åtminstone de fysiska möjligheterna för bevattning finns.

Färre, större och deltidjordbruk

Lantbruksföretagens utveckling följer de ekonomiska villkoren som finns för produktionen. Med ökade krav på rationalisering har lantbruken i Trollhättan, precis som i resten av landet, blivit färre och större. I spåren av det har många mindre lantbruk blivit antingen deltidslantbruk eller lantligt boende där primärproduktionen inte prioriteras eller helt väljs bort.

Bevara åkermark för framtida bruk

Värdefulla jordbruksmarker kan idag hållas öppna genom olika jordbrukspolitiska insatser som exempelvis gårdsstöd. Genom att markägare väljer att lägga arealer i träda och inte väljer att plantera igen marken med skog kan marken på några års sikt åter bli produktiv åker.

Ofta krävs investeringar i marken, som ny eller restaurerad dränering, kalkning och några års brukande med anpassad gödsling för att få denna mark i god hävd igen, men till skillnad från hårdgjorda ytor är den inte för evigt förlorad för livsmedelsproduktion.

An aerial photograph of a rural landscape. In the foreground, there's a large, vibrant green field. To the left, a small pond or stream flows through a wooded area. In the middle ground, a cluster of buildings, including a prominent red brick church with a steeple, is visible. Further back, more houses and a road wind through rolling green hills. The background shows a vast expanse of forested hills under a bright blue sky with scattered white clouds. The overall scene is peaceful and scenic.

Områdes- beskrivningar

Här beskrivs jordbruket i Trollhättan uppdelat i mindre områden.

Tunhemsslätten

Tunhemsslätten ligger till största delen i Vänersborgs kommun, men ger tydligt karaktär av jordbruksbygd för infarten mot Trollhättans stad för de som kommer österifrån. Tunhemsslätten är ett plant område med sedimentära ler- och sandjordar. Här dominerar åkermarken med stora fält och raka ägogränser. Spannmålsodlingen dominerar området.

Området runt Hullsjön har landskapsbuds-skydd. Hela Tunhemsslätten i Trollhättans kommun, undantaget delen allra närmast staden är klassat som bevarandevärd odlingslandskap. I den omedelbara närheten till Trollhättan i västra delen av slätten har jordbruksmark tagits, och tas fortfarande, i anspråk för industribyggnation, logistiklokaler och infrastruktur. Animalieproduktionen i området har kraftigt minskat eller lagts ner. I slättens södra kant ökar antalet villor och lantliga boenden, i många fall med tillhörande hästhållning.

Björke

Björke är ett slättområde i förlängningen av Tunhemsslätten – eller av Floslätten i öster. Jordarna består mest av leror, men mulljordar är vanliga i de lägst belägna delarna. Lättare jordar som sand och mojordar ligger högre upp i terrängen. Bebyggelsen ligger högt i landskapet ofta på eller nära berg. Här dominerar ren växtodling, men ett litet antal jordbruk med varierande djurhållning finns.

Upphärad

Upphärad är ett öppet och böljande jordbrukslandskap med varierad odling. Fälten är stora och välarronderade. Betesmarker utnyttjas i randmarkerna eller dalgångarna. Här finns mjölkproduktion, nötköttproduktion, äggproduktion och växtodlingsföretag. Jordarna domineras av lerjordar. Mulljordar eller mullrika jordar är vanliga i lågt liggande delar. Främst odlas vall och spannmål för foder.

Bild 28. Upphärad

Bild 29. I Sjuntorp ligger bebyggelse och jordbruksmark tätt intill varandra.

Göta älvdal, Sjuntorp och Fors

Göta älvdalen och Slumpåns dalgång är mellan- och dalbygd där jordarna domineras av lerjordar i dalgångarna. I högre lägen kan jordarna vara moränjordar med varierande mängd sten. Älven, Slumpån och dess biflöden har skapat ett landskap med djupa ravinerna. I ravinerna och älvens strandområden har bete förekommit historiskt och utgör också idag en viktig del i jordbruket här.

Jordbruket i området har dominerats av mjölkproduktion, men även här minskar antalet mjölkproducenter och istället är det nötköttproducenter, många med dikoproduktion som bisyssla, som nyttjar betena i ravinerna. Åkermarken utnyttjas för foderproduktion, både vall och spannmål, till djuren. En ökande andel lantbruk utan djur innebär också att mera av åkermarken odlas med spannmål, baljväxter och oljeväxter för avsalu. Samhällena Fors och Sjuntorp ligger mitt i Slumpåns odlingsområde, med direkt kontakt med jordbruket, betande djur och utsikt över det böljande odlingslandskapet. Hela området har status av bevarandevärd odlingslandskap.

Åsaka, Gärdhem och Veland

Områdena kring Åsaka, Gärdhem och Veland ligger i mellanbygd med Tunhemsslätten i norr och skog i söder. Lantbruket här brukar delvis rationella fält i slättbygden och delvis de mer oregelbundna och skogomgärdade fälten i mosaiklandskapet i söder. Lerjordar dominerar men på högre belägna fält eller delar av fält kan det förekomma sten och berg i dagen. I låglänta marker återfinns mulljordar och marker som ibland översvämmas. Gårdarna är ofta placerade i randområdet mellan åker och skog.

Mjölkproduktionen har varit den dominerande driftsformen här, men nu återstår endast ett par mjölkgårdar. Några lantbruk har övergått till dikoproduktion, i flera fall som komplement till en anställning utanför gården. Odlingen består av foder i form av vall och spannmål till djuren. Områdesvis och periodvis är jordbruksmarken starkt påverkad av olika klövvilt och odlingen begränsas då till extensiv vallodling eller trädas. I samhällenas närhet och där lantbruket lagts ner har boende med hästhållning ökat. Området söder om Veland och mosaiklandskapet runt Enerud-Baggården- Öventorp - Slätterna har utpekats som bevarandevärd odlingslandskap.

Skogsbygd i sydost och Lagmansered

I Lagmansered och skogs-mellanbygd i sydost är jordbruket koncentrerat till några mindre slättområden eller enstaka gårdar. Mycket av den åkermark som brukades för 30 – 50 år sedan är nu planterad med skog. Mindre gårdar i skogen med fragmenterad jordbruksmark håller de närmaste fälten öppna antingen genom eget brukande, inlånade eller egna betesdjur eller arrenderar ut. På de större områdena med åker odlas främst spannmål. För att hålla vilt borta förekommer att åkrar är instängslade. Här hålls mycket vilt för jakt. Övrig djurhållning är liten och mest för hobby eller som deltidslantbrukande. Får, dikor och hästar är vanligast.

På Koberg har ett stort slaktsvinsstall färdigställt 2022. Foderspannmål till slaktsvinen kommer odlas och köpas i "närområdet", dvs från ett område som sträcker sig både inom och utanför kommunen. Området kring Kobergs slott och Lagmansereds kyrka och söderut är bevarandevärd odlingslandskap.

Väster om älven

Väster om älven är jordbruket koncentrerat till dalgångar och nära staden. Jordarna består av leror, men även lättare jordar med mo- och sandinslag är vanliga. Ett handfull jordbruk finns kvar och drivs som deltidjordbruk. Här har funnits äggproduktion och mjölkproduktion i närtid. Fälten är ofta små och jordbrukslandskapet blir alltmer fragmenterat. Jordbruksmark har tagits i anspråk för byggnation av villor eller villaområden, infrastruktur eller köpcentrum.

Läs mer om landskapet och dess historia

I skriften Agrarhistorisk landskapsöversikt Västergötland och Dalsland (Länsstyrelsen Västra Götaland, Kulturmiljöenheten 2002:14) finns en landskapshistorisk regionindelning som är intressant att ta del av både för jordbruksmarkens historia och för dess beskrivning av historiska biotoper och bebyggelsehistoria. Trollhättans kommun återfinns under områdena Tunhemslätten- Åse, Göta älvdal och Mellbyåns och Nossans dalgångar.

Bild 15. Fors

Lästips

Exempel på några skrifter och hemsidor som tar upp jordbruksmarkens värden:

Värdering av jordbruksmark i planprocessen, John Andersson, Jordbruksverket 2021

<https://jordbruksverket.se/download/18.4137e45617d4ac03597d469b/1637920970680/Slutredovisning-mmr-projekt-vardering-jordbruksmark-tga.pdf>

<https://sverigesmiljomal.se/contentassets/9baa6b5a4f1e490c93eefedbaa5c7861/2021/slutrapportering-brukningsvard-jordbruksmark.pdf>

Väsentligt samhällsintresse? Jordbruksmarken i kommunernas fysiska planering, Jordbruksverket art nr RA13:35k för kortversionen art nr RA13:35 fullständig rapport

<https://webbutiken.jordbruksverket.se/sv/artiklar/vasentligt-samhallsintresse-jordbruksmarken-i-kommunernas-fysiska-planering.html>

Kommunens möjligheter att bevara och utveckla jordbruksmarkens värden, Jordbruksverket art nr OVR357

<https://webbutiken.jordbruksverket.se/sv/artiklar/ovr357.html>

Kommunens arbete med jordbruksmarkens värden - ett stödverktyg, Jordbruksverket art nr OVR358

<https://webbutiken.jordbruksverket.se/sv/artiklar/ovr358.html>

Jordbruksmarkens värden, Jordbruksverket art nr OVR362

<https://webbutiken.jordbruksverket.se/sv/artiklar/ovr362.html>

Exploatering av jordbruksmark vid bebyggelse- och vägutbyggnad 1996/98-2005, Jordbruksverket art nr RA06:31

https://www2.jordbruksverket.se/webdav/files/SJV/trycksaker/Pdf_rapporter/ra06_31.pdf

Agrarhistorisk landskapsöversikt Västergötland och Dalsland, Länsstyrelsen Västra Götaland, Kulturmiljöenheten 2002:14

Hushållnings
sällskapet